

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ

Факультет здоров'я людини

Кафедра педагогіки, журналістики та міжкультурних комунікацій

КВАЛІФІКАЦІЙНА МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА
Спеціальність 015.39 «Професійна освіта. Цифрові технології»

на тему **ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ
СТУДЕНТІВ В УМОВАХ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ У ЗВО**

Виконав: студент(ка) групи ПОЦТ-24дм Лашевич О.А.
(прізвище та ініціали)

(підпис)

Керівник: к.п.н., доцент, Кузьменко О.Г.
(посада, вчене звання, науковий ступінь,
прізвище та ініціали)

(підпис)

Завідувач кафедри: д.філос.н., професор, Барна Н.В.
(посада, науковий ступінь, вчене звання,
прізвище та ініціали)

(підпис)

Рецензент: к.п.н., доцент, Гнєдкова О.Г.
(науковий ступінь, вчене звання, прізвище та ініціали)

(підпис)

Київ – 2025

ЗМІСТ.....	2
ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ У ЗВО.....	7
1.1. Сутність поняття комунікативної компетенції студентів у контексті взаємодії суб'єктів освітнього процесу	7
1.2. Теоретичні уявлення про засоби формування комунікативної компетенції студентів	22
1.3. Методика формування комунікативної компетенції студентів в умовах навчального процесу у ЗВО.....	31
Висновки до першого розділу	49
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ У ЗВО.....	51
2.1. Аналіз рівня сформованості комунікативної компетенції студентів.....	51
2.2. Апробація методики формування комунікативної компетенції студентів в умовах навчального процесу у ЗВО.....	64
2.3. Результати дослідно-експериментальної роботи з формування комунікативної компетенції студентів у ЗВО.....	71
Висновки до другого розділу.....	64
ВИСНОВКИ	78
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	80
ДОДАТКИ.....	83

ВСТУП

Одним із найважливіших напрямів модернізації вищої освіти в умовах інтеграції України до європейського освітнього простору є підвищення її якості. В умовах соціально-економічного розвитку українським суспільством усвідомлюється важливість підготовки фахівців, здатних до успішної адаптації в швидко мінливих умовах професійної діяльності. Відповідно, модернізація освітнього процесу у сучасних закладах вищої освіти пов'язується, у тому числі, з формуванням новітніх освітніх результатів, що забезпечують конкурентоспроможність випускника на ринку праці.

На підставі українських та зарубіжних досліджень можна стверджувати, що: з точки зору роботодавців список найбільш актуальних компетенцій включає навички роботи в команді, прийняття рішень, ефективної комунікації та ін.; у сучасних випускників закладів вищої освіти недостатньо сформовані ключові компетенції, зокрема комунікативні; підготовка компетентних фахівців має здійснюватися у процесі активної інтелектуально-комунікативної взаємодії.

Отже, в освітньому процесі перед викладачем ЗВО стоїть завдання формування умов для розвитку у студентів універсальних навичок аналізу, структурування, інтерпретації інформації, оперування професійними термінами, ведення логічних суджень та умов у рамках навчального процесу.

У той же час у сучасних наукових дослідженнях зміст комунікативної компетенції, що формується у студентів ЗВО в умовах навчального процесу практично не представлено, що зумовлює актуальність цього дослідження.

Аналіз наукових праць дозволяє стверджувати, що педагогічна наука адекватно реагувала на потреби практики у реалізації різних моделей формування комунікативної компетенції студентів.

Проблемі розвитку комунікативної компетенції студентів присвячено велику кількість наукових праць (М. Галицька, Г. Данченко, Л. Долинська, В. Черевко, О. Касаткіна, Д. Локк, А. Реан, І. Максименко та ін.), аналіз яких

дозволив виявити специфіку організації процесу формування комунікативної компетенції студентів. Проте, незважаючи на наявні роботи в цій галузі, виявляється дефіцит у дослідженні конкретних шляхів досягнення якісно нового освітнього результату – сформованої комунікативної компетенції в умовах навчального процесу, що визначає необхідність розробки відповідної методики. Отже, актуальність даного питання зумовило вибір теми магістерської кваліфікаційної роботи: **«Формування комунікативної компетенції студентів в умовах навчального процесу в ЗВО».**

Мета – розробка, теоретичне обґрунтування та апробація методики формування комунікативної компетенції студентів в умовах навчального процесу в ЗВО.

Об’єкт дослідження – процес формування комунікативної компетенції студентів ЗВО.

Предмет дослідження – методика формування комунікативної компетенції студентів в умовах навчального процесу в ЗВО.

Виходячи з поставленої мети були визначені **завдання дослідження**:

- 1) проаналізувати та розкрити поняття «комунікативна компетенція студента ЗВО»;
- 2) визначити та обґрунтувати зміст комунікативної компетенції студентів ЗВО;
- 3) виявити способи формування комунікативної компетенції студентів у ЗВО, охарактеризувати сучасні методики та визначити інваріантний склад структурних елементів;
- 4) розробити та апробувати методику формування комунікативної компетенції студентів у ЗВО.

Методи дослідження. Досягнення мети дослідження здійснювалося за допомогою комплексу взаємодоповнюючих методів: *теоретичні* – теоретико-методологічний та понятійно-термінологічний аналіз наукової літератури з проблеми дослідження; узагальнення, класифікація, порівняння, систематизація, проєктування та моделювання; *емпіричні* - дослідження та

узагальнення ефективного досвіду педагогів та масової практики підготовки студентів в ЗВО; *педагогічний експеримент* (що констатує, формує, узагальнюючий); аналіз продуктів творчої діяльності студентів; спостереження, розмова, тестування, самооцінка; *статистичні* - кількісний та якісний аналіз експериментального матеріалу.

Теоретична значущість дослідження:

- розширено науково-педагогічні уявлення про комунікативну компетенцію студентів ЗВО завдяки систематизації її сутнісних характеристик, уточнено поняття «комунікативна компетенція студента ЗВО» як інтегративна, професійно-значуща якість особистості, що характеризується стійкою позитивною мотивацією до успішної інтелектуально-комунікативної застосовувати отримані у ЗВО знання та вміння у професійній діяльності;
- обґрунтовано основні способи формування комунікативної компетенції студентів ЗВО, які полягають у дидактико-технологічному забезпеченні процесу формування комунікативної компетенції із застосуванням технології розвитку критичного мислення; створення проєктно-творчого середовища, що забезпечує діалогічну взаємодію суб'єктів на основі застосування проєктної технології; використання освітнього предметного середовища внаслідок широкого застосування інформаційно-комунікаційних технологій в освітньому процесі ЗВО;
- створено комплекс діагностичних матеріалів, що дозволяє визначити рівень сформованості комунікативної компетенції студентів ЗВО.

Практична значущість дослідження полягає в тому, що його результати можуть бути використані при розробці методик організації освітнього процесу в закладах вищої освіти. Матеріали можуть бути використані при організації безперервної підготовки педагогічних кадрів з метою підвищення якості освітньої, практико-перетворюючої діяльності.

Апробація та впровадження результатів дослідження. Основні положення та висновки дослідно-експериментальної роботи відображені в опублікованих тезах доповіді «Формування комунікативної компетентності

студентів ЗВО як умова конкурентоспроможності майбутнього фахівця» на XVI всеукраїнській науковій конференції «Майбутній науковець – 2025».

Структура та обсяг магістерської роботи. Магістерська кваліфікаційна робота викладена на 113 сторінках, включає вступ, два розділи, висновок, список використаних джерел, що налічує 68 джерел, містить 9 таблиць та 4 рисунка.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ

В УМОВАХ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ УЗВО

1.1. Сутність поняття комунікативної компетенції студентів у контексті взаємодії суб'єктів освітнього процесу.

Пріоритетним напрямом сучасної вищої освіти є орієнтація процесу навчання на формування компетенцій студентів, серед яких провідною є комунікативна. У контексті комунікативно-орієнтованого навчання перед викладачем ЗВО має стояти завдання навчити студентів не просто спілкуванню, а інтелектуальному спілкуванню, у процесі якого вони були б здатні самостійно вибудовувати комунікативний діалог, оперативно мислити, аналізувати, оперувати професійними термінами, структурувати та інтерпретувати інформацію. Необхідно надати студентам можливість сміливо використовувати свої інтелектуальні здібності у процесі навчання, що є значущим для їхньої подальшої професійної діяльності. В рамках доказу цієї тези проведемо педагогічний аналіз становлення поняття комунікативної компетенції студентів у контексті навчального процесу у ЗВО.

Першорядним вважаємо розглянути поняття «навчальний процес» у зв'язку з тим, що цей термін часто ототожнюють з таким поняттям як «педагогічний процес», вважаючи їх синонімічними. Це головним чином з тим, що навчання виступає як предмет педагогічної науки. Проте навчальний процес – поняття більш ширше, ніж педагогічний процес, оскільки відбиває сукупність реалій, які стосуються як формальної, і неформальної освіти.

У системі «навчальний процес» відбувається взаємодія певних суб'єктів. З одного боку, суб'єктами навчального процесу у ЗВО виступають викладачі, керівництво закладу, з іншого – у ролі як суб'єктів, так і об'єктів виступають студенти або групи студентів, зайняті певним видом діяльності.

У зв'язку з цим ми поділяємо точку зору І. Беха про те, що навчальний процес є організованою взаємодією його суб'єктів з приводу змісту освіти з використанням засобів навчання та виховання з метою задоволення освічених потреб суспільства, особистості її розвитку та саморозвитку [6]. Внаслідок взаємодії суб'єктів освітнього процесу у ЗВО відбувається активне формування комунікативної компетенції студентів, важливу роль у якому відіграє комунікація.

Відомо, що змістовною основою комунікації є спілкування. Саме в ньому реалізуються форми, види та функції процесу взаємодії людей, а також протікають процеси навчання, оволодіння, розвитку та вдосконалення навичок комунікації [9].

У зв'язку з тим, що структура спілкування являє собою три взаємопов'язані та взаємозумовлені компоненти: комунікація, яку ми розглядаємо як обмін інформацією; інтеракція як взаємодія і соціальна перцепція як розуміння людьми один одного, багато вчених розглядають процеси професійного спілкування, взаємозв'язок через взаємодію. У взаємодії людини з іншими людьми реалізується головна функція спілкування – регулятивна, тобто регуляція, яку учасники комунікації здійснюють по відношенню один до одного [15].

Взаємодія – це сфокусований спілкуванням різновид дії – одиниця діяльності, інтеракція. Мовленнєва взаємодія – це дія, виражена мовними засобами учасників спілкування (інтегрованими одиницями «комунікації» та «соціальної перцепції»). Взаємодія (як центральний компонент) фокусує у собі, з одного боку, спілкування, з іншого – діяльність, на разі мовну діяльність. Відповідно, під взаємодією ми розуміємо динамічний інтегративний компонент структури діяльності, в якому сфокусовані інтереси, орієнтації та стереотипи, особистісні звички кожного з учасників спілкування [15].

У зв'язку з тим, що спілкування – це двосторонній процес комунікації та взаємодії, між різними суб'єктами відбувається обмін інформацією, який

включає динамічну зміну етапів формування, передачі, прийому, розширення та дослідження інформації при взаємодії суб'єктів комунікації [16].

Проблему комунікативної взаємодії педагога з учнями розглядали у своїх працях як вітчизняні, і зарубіжні вчені: Ж. Богдан, Т. Бутенко, О. Вдовіна, Д. Годлевська, С. Резнік, Б. Рідінгс, Д. Хаймс, М. Хамм та ін.

Комунікативну взаємодію можна класифікувати з різних підстав: за кількістю, характером і ступенем залученості суб'єктів до взаємодії (монолог, діалог, полілог); за організаційними формами комунікативного впливу (ділова бесіда, нарада, прес-конференція); за засобами комунікації (мовленнєве та немовленнєве); з погляду зосередження інтересів сторін (протиставлення, співробітництво, догляд, нейтралітет); з погляду особливостей психічного відображення комунікативна взаємодія може бути емоційною, образною, асоціативною та інтелектуальною [28].

Існує чотири рівні взаємодії у комунікативному просторі: 1) фізичний (задовольняються природні потреби людини); 2) психологічний (перше місце виходить обмін особистісною інформацією); 3) соціальний (людина задовольняє свої потреби у кар'єрі, навчанні, праці); 4) інтелектуальний чи інформаційний (характеризується глибокою комунікацією). Здійснювати глибоку комунікацію можна лише на інтелектуальному рівні, перенісши весь інформаційний обмін усередину себе, у свій мозок. Інтенсивно працює при цьому пам'ять та уява людини. Тільки на цьому рівні можна звертатися до глибин своєї підсвідомості та добувати накопичені роками відомості. Таким чином, людина задовольняє свої потреби в актуалізації, розкритті своїх талантів та здібностей, пізнанні та самовдосконаленні. У ході інформаційного обміну (у процесі комунікації) обидві сторони відіграють активну роль. Обмін інформацією відбувається лише у тому випадку, коли одна сторона пропонує інформацію, а інша сприймає її. Тому слід приділяти особливу увагу процесу комунікації [54].

В навчальному процесі ЗВО основним принципом комунікативної моделі навчання є підкреслений інтерес до процесу інтелектуальної інтеракції,

що здійснюється між викладачем та студентами на лекційних та семінарських заняттях, націленої на досягнення розуміння обговорюваної проблеми та взаєморозуміння між усіма учасниками інтеракції [53].

Зміст такої взаємодії визначають форми та властивості руху інформації. Інформація не просто пасивно рухається, а має певний потенціал дії, набувається, накопичується, передається, аналізується, переробляється, перетворюється і в результаті сприяє інтелектуально-комунікативній взаємодії людей.

У комунікативно орієнтованій моделі освіти резервується простір індивідуальної свободи всім учасникам комунікативної взаємодії. Кожен студент може самостійно та вільно вибирати свою інтелектуальну траєкторію, лінію поведінки з можливих альтернатив.

Розглянемо зміст комунікативної компетенції в умовах навчального процесу у ЗВО.

Процес розвитку комунікативної компетенції має тривалий історичний розвиток. Компетентнісно-орієнтована освіта (competence-based education – CBE) розпочала своє формування у 70-х рр. н. XX століття США. Вперше термін «компетенція» (від латів. «competere» - бути здатним до чого-небудь) був введений американським ученим Н. Хомським (N. Chomsky) і з'явився в науковій літературі в 1965 р. Раніше схоже поняття зустрічалося в роботах В. Гумбольдта, який в 1822 році розвивав ідею, набула широкого поширення. У розумінні Н. Хомського термін «компетенція» означав здатність, необхідну для виконання певної переважно мовної діяльності рідною мовою. Спочатку мовну (у широкому значенні слова) компетенцію М. Хомський визначав як «систему інтелектуальних здібностей, систему знань і переконань, що розвивається і у взаємодії з багатьма іншими чинниками визначає види поведінки» [47].

Нині в педагогіці під терміном «компетенція» розуміють різні явища: практичні вміння та навички, особистісні якості, особливості міжособистісної взаємодії, розумові процеси, мотиваційні тенденції, ціннісні орієнтації.

Значення цього терміну дещо варіюються у різних наукових джерелах. Однак різноманіття дефініцій дає можливість розглянути проблему з різних сторін і поглядів.

Зауважимо, деякі дослідники розглядають компетенцію як синонім терміну «компетентність». У нашому дослідженні ми вважаємо за необхідне розмежувати такі поняття як «компетенція» та «компетентність».

З робіт І. Ковальової, С.Козак, В. Петорук, І. Ромащенко можна встановити, що «компетенція» - це наперед задана вимога (норма) до освітньої підготовки, яка потрібна на практичну діяльність у певній сфері і розглядається вченими як здатність і готовність особистості до успішної продуктивної діяльності, заснованої на знаннях та набутому досвіді.

«Компетентність» розуміють як особисту якість (або сукупність якостей), що вже відбулася, як «програму», на основі якої розвивається компетентність, яка в порівнянні з компетенцією набагато ширша і являє собою сукупність професійних, особистісних якостей, зумовлених досвідом діяльності особистості в певній сфері і забезпечує реалізацію компетенцій.

Грунтуючись на різних підходах до визначення поняття, ми розглядаємо компетенцію як інтегративну здатність особистості реалізовувати на практиці свою компетентність.

Термін «комунікативна компетенція» виник пізніше. На основі ідеї Н. Хомського зміст поняття «компетенція» було розширено і на початку 1970-х років Д. Хаймс (Dell Hymes) ввів у вжиток такий концепт як «комунікативна компетенція» (the concept of communicative competence), сутність якої полягала у внутрішньому розумінні ситуационної учасником мовної діяльності [47]. У 1980-х М. Канейл (M. Canale) та М. Свейн (M. Swain) продовжили роботу з розвитку теорії комунікативної компетенції [47]. З того часу вона отримала широке визнання та поширення за кордоном.

У вітчизняній науковій літературі термін «комунікативна компетенція» виник у зв'язку з необхідністю закріпити термінологічно нову постановку цілей навчання у комунікативно орієнтованому освітньому просторі та був

уведений у науковий побут «як вибір і реалізація програм мовної поведінки залежно від здатності людини орієнтуватися в тій чи іншій обстановці спілкування; вміння класифікувати ситуації залежно від теми, завдань, комунікативних установок, що виникають до розмови, і навіть під час розмови у процесі взаємної адаптації». Пізніше О. Федько, наголошуючи на взаємозв'язку комунікативних навичок та інтелектуальних умінь, визначив комунікативну компетенцію як здатність спілкуватися у трудовій чи навчальній діяльності, задовольняючи свої інтелектуальні запити [65].

У 1985 р. було надане визначення комунікативної компетенції, розглядаючи її як «сукупність умінь, що дозволяють здійснювати комунікацію якоюсь мовою, або ширше – включаючи знання відомостей про мову» [48]. Крім знань про мову комунікативна компетенція включає вміння «комунікативно співвідносити мовленнєве висловлювання з цілями ситуації спілкування, з розумінням взаємовідносин сторін, що спілкуються, а також вміння правильно організувати мовленнєве спілкування з урахуванням культурних і соціальних норм комунікативної поведінки» [48].

Т. Щербан [68] вважає, що комунікативна компетенція – це рівень навченості взаємодії з оточуючими, який потрібно індивіду, «щоб у межах своїх здібностей і соціального статусу успішно функціонувати у суспільстві».

Сьогодні термін «комунікативна компетенція» у наукових дослідженнях визначається досить різнопланово, і для даного поняття властивий плюралізм. Серед безлічі визначень ми виділяємо наступне: інтегративна якість особистості, що передбачає знання та навички, необхідні для ефективної взаємодії з метою передачі, взаємообміну інформацією, встановленням контактів, управління ситуацією за допомогою вербальних та невербальних засобів [58]. Комунікативна компетентність визначається як інтегративна здатність, заснована на гуманістичних якостях особистості і спрямована на забезпечення результативності комунікативної діяльності, обумовлена досвідом міжособистісного спілкування, рівнем навченості, вихованості та розвитку [38].

К. Азарх як і інші науковці, наповнює комунікативну компетенцію компонентами, що характеризуються усвідомленням особистістю діяльнісного середовища та здатністю впливати на неї для отримання бажаного результату, а в процесі взаємодії робити свої дії очевидними для інших людей [1].

Важливим у розвитку комунікативної компетенції також є позитивне ставлення людини до процесу спілкування, тобто його активна комунікативна позиція, яка проявляється у відповідній поведінці. У процесі такого спілкування існує можливість розуміння та здійснення спільної дії для кожного учасника комунікації. У цьому можливість такого розуміння сприяє розвитку інтелекту. Можна сказати, що саме інтелект відіграє важливу роль у формуванні комунікативної компетентності, оскільки є когнітивною складовою комунікативних здібностей і розглядається як здатність адекватно оцінювати та розуміти свою поведінку та поведінку інших людей. Усе це визначає рівень сформованості компетентних позицій у процесі комунікації та успішність розвитку людиною власного комунікативного потенціалу. Отже, можна визнати компетентним таке спілкування, у якого використовується компетентна позиція (позиція «рівних») [11].

Про взаємозв'язок інтелекту та процесу комунікації написано чимало робіт. Так, згідно з теорією у психології, всяке розумове дію (інтелектуальне вміння) у процесі розвитку проходить шість етапів. У першому етапі проблемна ситуація входить у загальну структуру діяльності, викликаючи себе інтерес. З другого краю етапі виділяється система орієнтирів – показчиків, якими можна здійснити нову дію. На етапі суб'єкт виконує з опорою на систему орієнтирів. На четвертому етапі переходить до виконання дії лише у мовленні. На п'ятому етапі дія промовляється у внутрішній мові. На шостому етапі дія, перенесена в розумовий план, автоматизується і на шостому етапі переходить у мову [16].

При визначенні змісту комунікативної компетенції студентів ми виходили з того, що компонент (від латів. *componens*, родовий відмінок *componentis* - складовий), складова частина чогось [28].

Проаналізувавши ряд робіт присвячених вивченню структури комунікативної компетенції, ми дійшли висновку у тому, що досі відсутнє загальне тлумачення терміну «комунікативна компетенція», і навіть немає єдиної думки щодо її компонентного складу. Так, деякі дослідники вивчають компоненти комунікативної компетенції окремо від інтелектуальної компетенції, репрезентуючи їх як окремі, самостійні елементи. Проте слід сказати, що багатьма дослідниками визнається багатокомпонентність структури комунікативної компетенції, хоча їх уявлення про неї можуть істотно різнитися. Варіативність структур комунікативної компетенції у сучасних вітчизняних та зарубіжних дослідженнях налічує величезну різноманітність підходів до визначення її змісту. Запропоновані дослідниками варіанти містять від 3 до 40 компонентів комунікативної компетенції. Однак спочатку комунікативна компетенція складалася з трьох компонентів: лінгвістичного, соціолінгвістичного та прагматичного. Потім у 1980-х роках. М. Канейл і М. Свейн продовжили роботу з розвитку теорії комунікативної компетенції і запропонували розглядати структуру цієї компетенції з точки зору чотирьох компонентів, що входять до її складу: дискурсивного, соціолінгвістичного, стратегічного та лінгвістичного. Ян Ван Ек (1999 р.) виділяє лінгвістичний, соціокультурний, соціолінгвістичний, стратегічний, дискурсивний та соціальний компоненти, а Т. Бутенко включає змістовний (або когнітивний), поведінковий (або діяльнісний) та мотиваційний (або особистісний) компоненти [18].

Характерно, що комунікативна компетенція найчастіше розглядається у предметній галузі іноземної мови. У цьому аспекті поняття «комунікативна компетенція» істотно відрізняється і включає безліч компонентів. Так, на думку О. Вдовіна [28], до комунікативної компетенції входять такі компоненти: мовний (лінгвістичний), соціолінгвістичний (мовленнєвий),

дискурсивний, соціальний, соціокультурний, предметний, професійний. М. Галицька у складі комунікативної компетенції виділяє такі компоненти: мовна, мовленнєва, країнознавча, лінгвістична та соціокультурна компетенції [29]. І. Максименко визначає комунікативну компетенцію як здатність засобами мови, що вивчається, здійснювати мовленнєву діяльність, реалізуючи комунікативну мовленнєву поведінку на основі фонологічних, лексико-граматичних, соціолінгвістичних, предметних і країнознавчих знань, навичок та умінь, відповідно до різних завдань та лінгвістичного компонента [52].

Як бачимо, у запропонованій структурі переважає лінгвістичний компонент, відповідальний процес комунікації, як рідною, і іноземною мовою, тоді як інтелектуальний компонент, безпосередньо пов'язані з розвитком інтелектуальних умінь студента відсутня. Цей аспект є значним так як саме інтелектуальний компонент є сукупністю знань і умінь, необхідних студенту у процесі професійного розвитку.

Очевидно, що структура комунікативної компетенції, яка використовується в даний час, часто не містить інтелектуального компонента безпосередньо пов'язаного з формуванням інтелектуальної компетенції студента. Отже такий компонентний склад передбачає навчання комунікативним навичкам. Однак для випускника вищої школи такий рівень сформованості комунікативної компетенції може бути достатнім тому, що провідним завданням ЗВО є підготовка компетентних фахівців, які вміють не просто спілкуватися, а здатних у процесі своєї професійної діяльності вступати в активну комунікативну взаємодію, підтверджуючи свою думку фактами, роблячи висновки, застосовуючи отримані в процесі навчання компетенції.

Відповідно до проведеного дослідження складових елементів нами була виявлена загальна структура комунікативної компетенції, що складається з чотирьох взаємопов'язаних компонентів: мотиваційного, що представляє собою ціннісні орієнтації і мотиви виконання комунікативної діяльності,

інтелектуального, що характеризується наявністю необхідних для здійснення комунікативної діяльності знань, умінь практично і рефлексивного, відбиває вміння аналізувати й оцінювати результати своїх досягнень у комунікативної діяльності. Запропонована нами структура комунікативної компетенції представлена на рисунку 1.1.

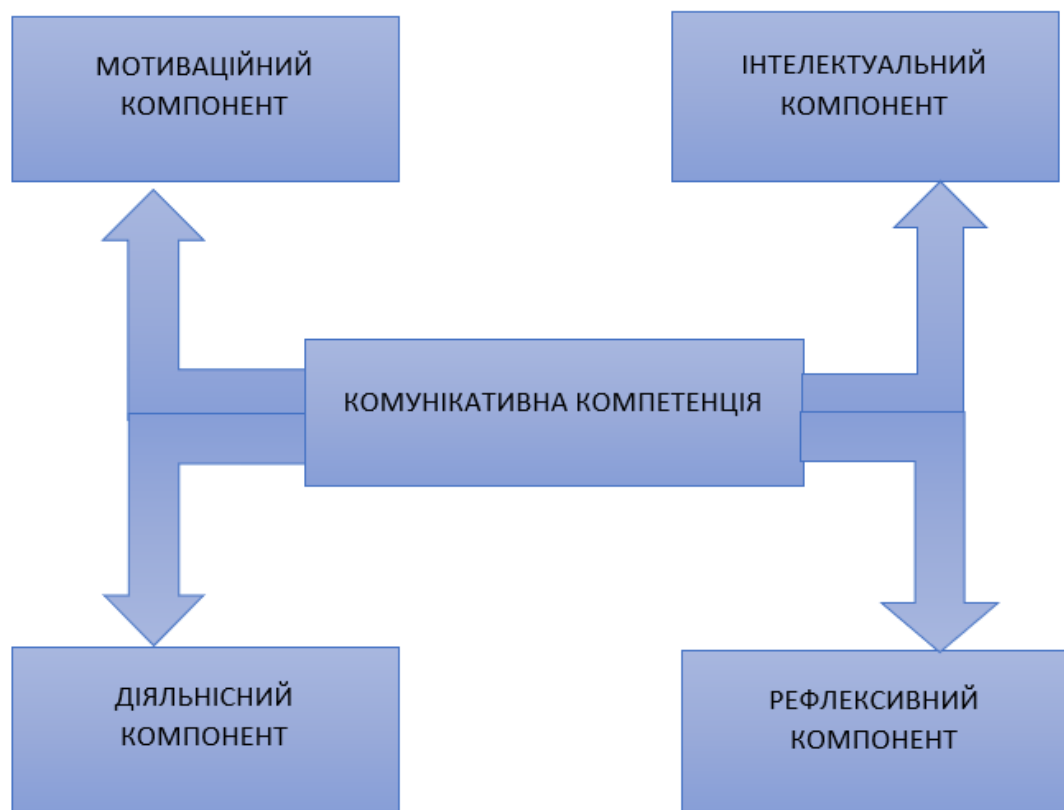

Рис. 1 .1. Структура комунікативної компетенції студента ЗВО

Спираючись на ідеї науковців, що працювали щодо даного питання можна констатувати, що складовою комунікативної компетенції є інтелектуальний компонент до якого входять такі вміння та здібності навчання: вміння пошуку, отримання та обробки інформації; вміння подавати інформацію у вигляді схем, таблиць; вміння інтерпретувати інформацію; вміння презентації інформації, її структурування, перетворення з однієї форми подання на іншу, виділення головного та другорядного, виявлення суттєвих ознак понять, виділення зав'язків та відносин між поняттями, складання

когнітивних схем розумової діяльності, алгоритмів вирішення завдань; вміння пояснити отримане рішення; вміння написати доповідь, реферат, підготувати презентацію; вміння робити узагальнення, висновки, інтерпретувати одержані результати [17].

Зазначимо, що комунікативна компетенція має складну багатокомпонентну структуру. Необхідність розвитку пізнавальних умінь студента в процесі навчання та становлення навичок комунікації підкреслює нерозривний зв'язок інтелектуального і діяльнісного компонентів. Відповідно, з точки зору формування комунікативної компетенції поглиблення теоретичних знань і розвиток інтелектуальних умінь (інтелектуальний компонент), розширення репертуару комунікативних умінь (діяльнісний компонент) сприяють трансформації їх мотиваційної сфери (мотиваційний компонент), що лежать в її основі. свою діяльність (рефлексивний компонент). Отже, ґрунтуючись на різних підходах до визначення, комунікативна компетенція має чітку структуру, основними елементами якої є мотиваційний, інтелектуальний, діяльнісний, рефлексивний компоненти, що з різних точок зору її описують та представляють у сукупності досить повний опис.

Для розуміння змістовних характеристик комунікативної компетенції доцільним розглянути кожен компонент.

Мотиваційний компонент комунікативної компетенції відображає спрямованість студента на певну систему цінностей (смыслів, орієнтацій), утвердження себе у процесі комунікативної діяльності, самореалізацію в ній, розкриття свого творчого потенціалу та здібностей. Формування якостей особистості, визначальних успішність комунікативної діяльності студента, потребує як зовнішніх обставин, та й активізації внутрішніх переконань (мотивів, потреб, прагнень, домагань).

Мотив у структурі комунікативної компетенції студентів є важливим складником. У своїх роботах Н. Назаренко мотив розглядає як намір, наголошуючи на його свідомий характер, як спонукання до певного виду діяльності, що зберігається довгий час і виступає як вектор активності

особистості, спрямованої на задоволення цієї потреби [53]. Формування мотиву перестав бути лінійним процесом. Відповідно, мотивацію можна як рішення завдань різного порядку, мають свої підзадачі.

Мотиваційна сфера людини вважається розвиненою, якщо має різноманітні мотиви. Відповідно до теорії А. Маслоу, потреба у самоактуалізації є однією з найважливіших потреб особистості, а відповідний їй мотив - одним із системотворчих елементів мотиваційної сфери людини [22]. Поняття мотивації в людини включає у собі всі види спонукань: мотиви, потреби, інтереси, прагнення, мети, потяги, мотиваційні установки, ідеали тощо. Мотивація ж сприймається нами як свідоме формування мотиву.

Мотиваційний компонент комунікативної компетенції у нашому дослідженні характеризує наявність у студента мотивації до навчання у ЗВО; вміння формулювати власні ціннісні орієнтири по відношенню до предмета дискусії, а також до подальшої професійної діяльності; володіння методами самовизначення у ситуаціях вибору з урахуванням своїх смислів, позицій; вміння приймати рішення, здійснювати дії та вчинки на основі вибраних цільових установок. У нашому дослідженні мотиваційний компонент відображає наявність ціннісних орієнтацій студента та мотивів виконання комунікативної діяльності як на практичних заняттях у ЗВО, так і у процесі самостійної роботи.

Інтелектуальний компонент комунікативної компетенції виступає як змістовна основа досліджуваної компетенції і характеризується наявністю необхідних знань та інтелектуальних умінь для виконання певних комунікативних завдань. Когнітивна складова визначає обсяг та мобільність знань студента; інтелектуальна – самостійний пошук, аналіз та вилучення необхідної інформації для успішної комунікативної діяльності.

У цей компонент входять як вміння, так і знання у сфері міжособистісних взаємовідносин, особистісні характеристики, що створюють комунікативний потенціал людини. У цьому аспекті виділяються комунікативні знання – це знання у тому, що таке спілкування, які його види,

фази, закономірності розвитку. До комунікативних знань також відноситься знання про комунікативні методи та прийоми, яку дію вони надають, які їх можливості та обмеження. До цієї галузі належить і знання про ступінь розвитку в особистості певних комунікативних умінь та про те, які методи ефективні, а які ні. З точки зору цілісності інтелекту та комунікативності компонент включає високий рівень професійної ерудиції, знання про застосовувані комунікативні стратегії, методи психологічного впливу, правила полеміки, рефлексивного слухання [10]. В цілому інтелектуальний компонент характеризує людину компетентну в рішенні комунікативних завдань на основі їх розуміння, вивчення, вміння робити практичні кроки у їх вирішенні.

Діяльнісний компонент комунікативної компетенції говорить сам за себе та передбачає змістовне наповнення з позиції умінь та навичок комунікативної діяльності, поведінкової складової. Цей компонент актуалізується в діяльнісному аспекті комунікативної компетенції, який відображає процеси знаходження, відбору, переробки інформації в ході навчання, а також її збереження та передачу; включає моделювання, розробку варіантів використання інформації та прогнозування їх наслідків [19].

У загальному контексті діяльнісний компонент виділяється:

а) у предметній діяльності (по галузях застосування знань та вмінь) це вміння письмового та усного спілкування, володіння інформаційно-комп'ютерними технологіями тощо; здатність приймати рішення та врегулювати конфлікти; поважати думку опонента;

б) у надпредметній діяльності це комунікативні та ділові вміння, необхідні для самореалізації особистості в будь-якій сфері діяльності: систематизувати власні знання; отримувати користь з досвіду; вирішувати проблеми та врегулювати конфліктні ситуації; організовувати свою роботу (ділові компетенції); вміти співпрацювати та працювати у групі; приймати рішення; вибудовувати ділові відносини (компетенції співробітництва) [36].

Цей компонент включає також досвід прояву компетентності у різноманітних стандартних та нестандартних ситуаціях, сконцентрований у практичних вміннях: вміння скласти текст повідомлення, використовуючи мовні вміння, вміння отримувати зворотний зв'язок, вміння долати мовні бар'єри у процесі навчання та комунікативної взаємодії з людьми.

Отже, діяльнісний компонент досліджуваної нами компетенції передбачає оволодіння комунікативними вміннями, які включають: володіння монологічною та діалогічною мовою; вміння вступати в активну комунікативну взаємодію з партнерами з комунікації, уміння виступати публічно, ставити питання, коректно вести інтелектуальний діалог, спільну групову діяльність, оперувати прийомами дій у спілкуванні; наявність позитивних навичок спілкування. У цілому нині цей компонент це практичне володіння вербальними і невербальними засобами комунікації, активне використання здобутих знань, сформованих умінь, навичок та професійно важливих якостей у діловій сфері як необхідних складових пізнання та розвитку професійної культури, самовиховання, самовдосконалення.

Рефлексивний компонент комунікативної компетенції визначається ставленням до себе та оточення, до своєї комунікативної діяльності та її здійснення. Він містить самосвідомість, самоконтроль, самооцінку, розуміння власної значущості та відповідальність за результати своєї комунікативної діяльності, розуміння себе та самореалізацію у професійній діяльності. Рефлексивний компонент визначає розвиток професійної майстерності ведення інтелектуального діалогу, здатність знаходити творчі нестандартні рішення комунікативних завдань, розвиток інтелектуальної лабільності [41].

У структурі професійної якості особистості та компетенції даний компонент дозволяє найбільш ефективно здійснювати рефлексивні процеси, реалізацію рефлексивної здатності, що забезпечує процес творчого розвитку та саморозвитку, досягнення максимальної результативності у професійній діяльності. Рефлексія при цьому змістовно виражена в наступному: «Я - як компетентний суб'єкт міжособистісного спілкування»; «Я - як компетентний

суб'єкт професійно-ділових відносин»; а також «Я - як компетентний суб'єкт рефлексивних відносин», що характеризуються позитивним регулюючим ставленням до себе та пізнавально-осмисленим ставленням до навколишнього світу [56].

Розвиток цього компонента пов'язані з позитивною самооцінкою, що являє собою ті методи і засоби, якими володіє особистість і що вона використовує задля досягнення цілей, визначених сферою спрямованості: людина характеризується як тим, що вона робить, як вона це робить, якими способами досягає поставлених цілей і задовольняє свої потреби [57].

У контексті комунікативної компетенції знання набуває значущості, якщо воно виявляється рефлексивним, тобто, коли воно дозволяє виявляти перспективи саморозвитку досліджуваних явищ залежно від характеру взаємодії з ними суб'єкта дослідження, що саморозвивається.

Отже, рефлексивний компонент комунікативної компетенції включає: вміння проводити самоконтроль, задоволеність власної комунікативної діяльністю, рефлексію результатів такої діяльності, задоволення від роботи з інформацією, взаємодія при передачі інформації, комунікацію та спільну діяльність, корекцію комунікативної діяльності, її усвідомлення та усвідомлення.

Перелічені позиції дозволили визначити комунікативну компетенцію студента як інтегративну, професійно значиму якість особистості, що характеризується стійкою позитивною мотивацією до успішного навчання, володінням навичками професійної комунікації та готовністю застосовувати отримані у ЗВО знання та вміння у професійній діяльності.

Таким чином, проведений аналіз становлення поняття комунікативної компетенції в умовах навчального процесу у ЗВО показав, що, незважаючи на різні підходи до визначення та розуміння змісту комунікативної компетенції, вона має цілком чітку структуру, основними компонентами якої є мотиваційний, інтелектуальний, діяльнісний, рефлексивний. Комунікативна компетенція, володіючи всіма ознаками системи, розглядається нами як

системне поняття. Взаємодія всіх компонентів комунікативної компетенції студента є необхідною умовою успішного її формування. Згідно з нашим дослідженням, формування комунікативної компетенції в умовах навчального процесу у ЗВО є керованим процесом і має певну динаміку. Отже, одним із основних напрямів покращення професійної підготовки студентів є розвиток усіх компонентів комунікативної компетенції у комплексі, що сприятиме ефективному формуванню їхньої комунікативної компетенції.

1.2. Теоретичні уявлення про засоби формування комунікативної компетенції студентів.

Перехід до компетентнісної освіти у закладах вищої освіти актуалізував питання розвитку здібностей студентів, прояви професійного змісту та практичної спрямованості у навчанні дисциплін, розвитку у студентів навичок самостійного вирішення завдань у ситуаціях невизначеності, розвитку навичок самонавчання у контексті «освіти через все життя». Це, у свою чергу, ставить перед викладачами ЗВО завдання пошуку нових засобів і технологій навчання, які будуть спрямовані на ефективну підготовку випускника, готового приймати самостійні рішення в різних професійних ситуаціях, здатного проаналізувати і оцінити свою роботу, що володіє прийомами та навичками самоосвіти в динамічному, постійно мінливому та професійному середовищі, що розвивається [16].

Аналіз стану, що склався на даний час у системі вищої професійної освіти, показав, що одним з основних напрямків покращення професійної підготовки студентів є цілеспрямоване формування їхньої комунікативної компетенції як найважливішої складової компетентнісно-орієнтованої освіти.

Комунікативна компетенція – предмет досліджень багатьох галузей наук про людину: фізіології, психології, соціології, педагогіки, психолінгвістики, когнітивної психології та когнітивної лінгвістики.

Спроби вирішення питання формування комунікативної компетенції студентів були зроблені багатьма дослідниками, серед яких особливо виділяємо роботи М. Галицької, Д. Годлевської, Г. Данченко, Л. Долинської, І. Ромащенко, І. Тимчук, О. Федько. У своїх дослідженнях автори по-різному дивляться на проблему формування комунікативної компетенції та пропонують всілякі шляхи її вирішення.

Так, С. Гончаренко досліджує цю проблему в умовах безперервної освіти та визначає особливості розвитку комунікативної компетентності студентів середніх та вищих навчальних закладів, дає порівняльний аналіз, виявляє загальні закономірності та відмінності формування комунікативної компетентності на соціальному, педагогічному та методичному рівнях викладання. Автором представлено наукову розробку педагогічних основ формування комунікативної компетентності у студентів ЗВО різного профілю та рівня професійної підготовки [34].

У деяких дослідженнях формування комунікативної компетенції розглядається у взаємозв'язку з інтелектуальною компетенцією на основі сучасних уявлень про інтелект та креативність у структурі діяльності. З цього погляду О. Овчарук розглядає необхідність використання компетентнісного підходу для її успішного формування [49].

На думку В. Петрук, розвиток інтелектуальних компетенцій нерозривно пов'язані з добре розвиненими комунікативними компетенціями. Головним завданням навчання студентів є формування у них комунікативної компетенції, яка необхідна для кваліфікованої інформаційної та творчої діяльності. Автор бачить вирішення проблеми у пошуку спеціальних дидактичних засобів її розвитку [56].

Узагальнюючи досвід низки дослідників, Ю. Федоренко констатує той факт, що комунікативна компетенція має стати не лише засобом пізнання миру та доступу до інформації, а й засобом, що забезпечує ефективну професійну діяльність, ділове спілкування, що є важливим для кваліфікованого спеціаліста [64].

Основна ідея досліджень І. Тимчук у тому, що комунікативна компетенція одна із найважливіших складових професійної компетентності випускників ЗВО за умов інтеграції української освіти у світовий освітній простір, необхідне комплексне формування особистості, що відповідає потребам нашого суспільства та сучасного ринку праці [63].

З вищевикладеного виникає припущення того, що формування комунікативної компетенції не має носити стихійний характер і вимагає розробки певної послідовності дій.

У зв'язку з тим, що формування комунікативної компетенції – це системний ефект, який не може бути забезпечений окремим заходом, комунікативна компетенція формується ні окремою дисципліною, а великою їх сукупністю, освітнім середовищем ЗВО, професійним рівнем педагогічного колективу. Усе це потребує побудови певних моделей та методик формування комунікативної компетенції студентів закладу вищої освіти.

На сьогоднішній день розроблено чимало моделей формування комунікативної компетенції студентів. У своїх дослідженнях автори, в рамках яких використовуються різні методи, прийоми та технології навчання, спрямовують свої погляди на формування комунікативної компетенції студентів ЗВО.

Проведемо аналіз моделей та методик з метою визначення інваріантного складу структурних елементів проєктованої методики. Зауважимо, що інваріантність (фр. *Invariant* – постійний) відрізняється стабільністю. У ній домінують: незалежність від зовнішніх впливів, інтегративність та конвергентність процесів, їх цілісність та узагальненість, операції узагальнення та синтезу [62].

Так, модель розвитку комунікативної компетенції студентів пропонує Т. Бутенко, як основні елементи якої виступають: мотиваційно-цільовий, змістовно-процесуальний та критеріально-рівневий компоненти. Мотиваційно-цільовий включає мотиви, цілі, потреби у професійному навчанні, вдосконаленні, самовихованні, саморозвитку; ціннісні установки

актуалізації у професійній діяльності, потреби особистості знання, в оволодінні ефективними способами організації професійної діяльності та комунікативної взаємодії. Змістовно-процесуальний компонент включає блоки теоретичної, методичної, практичної підготовки і являє собою сукупність науково-теоретичних знань і умінь професійної діяльності. Цей компонент виконує навчальну (придбання студентами комунікативних знань та умінь), що виховує (формування комунікативно значимих якостей особистості) та організаційну (реалізація програм та технологій становлення та розвитку комунікативної компетенції) функції. Теоретичний блок представлений знаннями у сфері спілкування (комунікативні завдання, способи, етапи та стилі спілкування). Методичний блок включає сучасні методики і технології навчання. Комунікативний блок спрямовано розвиток комунікативних властивостей і якостей особистості. Практичний блок – на формування умінь та навичок у сфері вербальних та невербальних засобів спілкування та законів міжособистісної взаємодії. Критеріально-рівневий компонент моделі дозволяє оцінити ступінь сформованості комунікативної компетенції студентів на різних етапах навчання, дозволяє свідомо контролювати результати своєї діяльності та рівень власного розвитку. Автор виділяє чотири критерії успішності розвитку комунікативної компетенції: мотиваційно-ціннісний, когнітивний, операційно-діяльнісний, оцінно-рефлексивний [13].

Важливим для нашого дослідження є те, що модель Т. Бутенко цілеспрямована на формування комунікативної компетенції студентів в умовах навчального процесу у ЗВО, і орієнтована на подальшу професійну діяльність.

У своєму дослідженні С. Сисоева пропонує модель формування професійно-комунікативної компетентності студентів ЗВО. До структурних елементів такої моделі автор відносить: мету, зміст, умови, способи процесу підготовки студентів закладу вищої освіти до професійної діяльності та засоби її реалізації. Функціональними компонентами моделі є планування,

організація, мотивація, контроль, комунікація, які відбивають педагогічний процес у динаміці, зміні, визначаючи логіку його розвитку. Модель складається з наступних блоків: прогностично-цільовий блок включає в себе мету, підходи та принципи; змістовний блок відображає структуру професійно-комунікативної компетентності студентів; організаційно-методичний блок моделі, до якого входять етапи формування компетентності, педагогічні умови, що дозволяють ефективніше організувати процес формування комунікативної компетенції студентів ЗВО [61].

На думку В. Петрука, вирішення проблеми формування комунікативних компетенцій студентів у процесі їхньої професійної підготовки передбачає вибір стратегії, основою якої може виступати синтез кількох підходів до дослідження: системний, компетентнісний та діяльнісний. Спроектowana автором структурно-функціональна модель відображає цілісний педагогічний процес, що інтегрує мету, зміст, організацію (педагогічні умови, методи, засоби, форми), критерії та показники рівня сформованості комунікативної компетенції [56]. Важливим у моделі є те, що автор широко використовує всілякі методи, засоби та форми, які допомагають урізноманітнити процес навчання та сприяють успішнішому формуванню досліджуваної компетенції.

С. Козак включає в свою методику такі блоки: змістовний, технологічний, організаційно-виконавчий, контрольно-оцінний та регулятивно-корекційний. Розвиток цієї єдності обумовлено формуванням мотивів, спрямованих на розширення комунікативного досвіду студентів за допомогою занурення в ситуації спілкування, що забезпечує встановлення та підтримання контактів та відносин, а також пов'язане із формуванням когнітивної основи. У цьому технологічній складовій є інтерактивні комунікації [48].

Ж. Богдан пропонує модель формування комунікативно-мовленнєвої компетенції студентів, основною ланкою якої є дебатна технологія, спрямована на формування комунікативно-мовленнєвої компетенції і включає змістовний блок (модулі дебатної технології), процесуальний блок (основні

етапи реалізації: мотиваційно-проектувальний; інформаційно-організаційний); діагностичний блок (оцінка рівня сформованості комунікативно-мовленнєвої компетенції) [9].

У структурі своєї моделі О. Вдовіна виділяє такі елементи: цільовий, концептуальний, змістовний, процесуальний та результативний блоки. Так, концептуальний блок моделі представлений підходами та принципами. Як основу покладено лінгвістичний, психологічний та дидактико-методичний аспекти. Процесуальний блок включає технологію навчання і стратегії, методи, етапи навчання, а також форми взаємодії, що реалізуються у вправах. Автор визначає чотири рівні сформованості професійно-комунікативної компетенції студентів: низький, середній, високий, просунутий [24].

М. Галицькою спроектовано модель розвитку комунікативної компетенції студентів ЗВО, що відображає інформаційно-аналітичний, мотиваційно-цільовий, планово-прогностичний, організаційно-виконавчий, змістовний, технологічний, контрольний-оцінний та регулятивно-корекційний компоненти, та виявлено її перспективність, факторами якої виступають: теоретична оснащеність; нормативна обґрунтованість; технологічна спроможність та відтворюваність досягнення запланованих результатів; передбачуваність результатів у розвитку комунікативної компетенції майбутніх менеджерів [29].

Проаналізувавши наведені вище приклади побудови процесу формування комунікативної компетенції, ми дійшли висновку про те, що для проектування методики формування комунікативної компетенції студентів в умовах навчального процесу в ЗВО необхідні такі структурні елементи (блоки): цільовий, що позначає мету, методологічні; змістовний, що відбиває зміст навчання; процесуально-технологічний, що описує процес формування комунікативної компетенції та використовувані для цього педагогічні технології, форми та засоби навчання; оціночно-результативний, що виділяє критерії, показники та рівні сформованості комунікативної компетенції студентів закладів вищої освіти.

В рамках змістовно-процесуального блоку аналізованих нами моделей розглянемо основні напрямки діяльності щодо формування комунікативної компетенції студентів з метою виявлення найбільш продуктивних педагогічних технологій, що застосовуються в умовах ЗВО.

До основних напрямів діяльності Р. Гуревич відносить: поетапне формування комунікативної компетенції через систему знань, умінь та навичок у ході лекційних та практичних занять; облік індивідуального профілю комунікативної компетенції, який дозволяє цілеспрямовано організувати самостійну роботу студентів та диференційовано використовувати у навчальному процесі методи активного навчання, серед яких автор моделі особливо виділяє рольові та ділові ігри, а також тренінги (спеціально підібрані вправи, що формують обсяг знань, концентрацію уваги та розвивають уяву) [36]

На думку О. Касаткіної, успішність формування комунікативної компетенції залежить від низки педагогічних умов: створення позитивної мотивації до комунікативної діяльності студентів; конструювання інтерактивних ситуацій; орієнтації на толерантне ділове спілкування; розробки та реалізації в освітньому процесі програми додаткової професійної освіти «Тренінг комунікативної компетенції» [45].

Спеціальна організація комунікативної підготовки студентів ЗВО створюється у вигляді педагогічних умов, запропонованих С. Макаренко.

1) Створення креативного середовища (що сприяє розширенню комунікативно-поведінкового репертуару, що стимулює мотивацію досягнення успіху). В рамках дослідження креативне середовище дає можливість формувати впевнену поведінку в ситуації професійної комунікації та надає студентам більшу свободу у пошуку можливих варіантів поставлених завдань.

2) Діалогічне взаємодія суб'єктів освітнього процесу. Комунікація через діалог у комунікативній діяльності студентів розглядається як умова реалізації суб'єкт-суб'єктних відносин між учасниками освітнього процесу [51].

3) Врахування індивідуально-психологічних властивостей особистості студентів (наявність пізнавальної мотивації, рівень комунікативних схильностей, загальний рівень комунікабельності) [211].

У процесі формування професійно-комунікативної компетенції студентів за запропонованою І. Ковальновою моделі використовуються різні форми навчальної взаємодії. Групова форма роботи переважна під час загального обговорення професійно-орієнтованої інформації. За виконання завдань творчого характеру організується робота у малих групах. Працюючи з рецептивними завданнями чи завданнями, потребують попередньої підготовки важливу роль грає індивідуальна робота студентів [47].

Потенціал використання діалогу на навчальному занятті полягає у формуванні комунікативної компетенції та організації самостійного вивчення навчального матеріалу, здатності ототожнювати представлений навчальний матеріал з актуальними на даний момент особистісними та майбутніми професійними потребами [18].

У формуванні комунікативної компетенції в процесі навчання студентів М. Пентилюк пропонує комплекс лінгвістичних завдань, розроблений з урахуванням наступних принципів навчання: системності, що наростає, складності лінгвістичних завдань у складі різних дидактичних засобів розвитку комунікативної компетенції студентів. Автор виділяє одним із шляхів застосування проблемного навчання, проведення рольових, ділових ігор, дискусій. У цьому контексті важливою є постановка проблеми; демонстрація досвіду, використання наочності; зіткнення студентів із явищами, що потребують осмислення; використання життєвих ситуацій у процесі роботи над завданням; висування гіпотез, формулювання висновків та їх перевірка на практиці, спонукання студентів до порівняння, зіставлення фактів, явищ, а також попереднього узагальнення нової інформації [55].

І. Максименко доводить вибір способів формування та становлення комунікативної компетентності і підкреслює, що він має обумовлюватися цілями навчання, змістом навчального матеріалу, професійної мотивацією

студентів, необхідністю розвитку комунікативних навичок і умінь, необхідні практичної діяльності. Такими методами формування комунікативної компетентності можуть бути: читання проблемних лекцій та доповідей з активною участю майбутніх спеціалістів та іноземних студентів, проведення ділових ігор, індивідуальні бесіди, тренінги. Шляхи реалізації комунікативної компетентності полягають у тому, що форми, методи та прийоми роботи спрямовані на те, щоб зміст навчального матеріалу був джерелом для самостійного пошуку вирішення проблеми [52].

Специфіка моделі формування комунікативно-мовленнєвої компетенції студентів, запропонована Н. Середою полягає у застосуванні дебатних технологій та широкого використання ресурсів інформаційно-комунікаційних технологій, що сприяють розвитку ділового спілкування як на практичних заняттях у ЗВО, так і в процесі самостійної роботи студента. Як методи автор використовує метод інформаційного ресурсу, бесіду, навчання у співпраці. Засоби навчання включають електронні ресурси та навчальний посібник. Процесуальний блок моделі містить технологію проведення дебатів, за допомогою яких можна задавати контекст діяльності, створюючи умову для переорієнтації свідомості студентів із знеособленого на суто особисте [60].

Таким чином, проведений аналіз показав, що на сьогоднішній день розроблено чимало моделей формування комунікативної компетенції студентів, проте дослідники мають різні підходи до вирішення цього питання та використовують різноманітні способи формування комунікативної компетенції. Вирішення проблеми формування комунікативної компетенції здебільшого носить приватно-предметний характер і більшою мірою відноситься до методики викладання іноземної мови або окремого предмета, що ускладнює їх використання у навчанні інших дисциплін. Педагоги ставлять завдання застосувати ефективну технологію формування комунікативної компетенції у межах певної дисципліни, що має вузько спрямовану специфіку.

Більшість авторів моделей та методик, що ми розглядаємо також не вважають за необхідне формування інтелектуального компонента

комунікативної компетенції, і часто даний компонент у моделі відсутній, що, на нашу думку, є неприпустимим у зв'язку з тим, що саме інтелектуальний компонент відповідає за розвиток інтелектуальних умінь, так необхідних випускнику ЗВО для успішного навчання.

Проаналізувавши запропоновані авторами моделі та методики, ми дійшли висновку про те, що досі немає загально-педагогічного механізму формування комунікативної компетенції студентів ЗВО. Однак у розглянутих моделях ми наголошуємо на наступних педагогічних технологіях:

1) дидактико-технологічному забезпеченні процесу формування комунікативної компетенції студентів із застосуванням технології розвитку критичного мислення;

2) створення проєктно-творчого середовища, що забезпечує діалогічну взаємодію суб'єктів на основі застосування проєктної технології;

3) використання інформаційно-комунікаційного предметного середовища внаслідок широкого застосування інформаційно-комунікаційних технологій в освітньому процесі ЗВО, вважаючи їх найбільш релевантними по відношенню до нашого дослідження та вважаючи, що їхня інтеграція сприятиме ефективному формуванню комунікативної компетенції студентів у ЗВО.

Таким чином, незважаючи на наявні роботи у галузі формування комунікативної компетенції, виявляється дефіцит у дослідженні конкретних педагогічних шляхів досягнення якісно нового освітнього результату – сформованої комунікативної компетенції студента в умовах навчального процесу у ЗВО, що потребує розробки методик її формування.

1.3. Методика формування комунікативної компетенції студентів в умовах навчального процесу у ЗВО.

Необхідність формування комунікативної компетенції студентів ЗВО незаперечно велика і є важливим елементом не тільки у розвитку всебічно

розвиненої особистості, але також відіграє важливу роль у підготовці випускника університету – кваліфікованого спеціаліста з добре сформованими загальними та професійними компетенціями, однією з яких є комунікативна компетенція. Отже, для успішного формування комунікативної компетенції студентів закладів вищої освіти необхідно збудувати модель освітнього процесу.

Розроблену нами методику формування комунікативної компетенції студентів у ЗВО ми розглядаємо як один з елементів структури цілісної освіти, що складається з логічно вибудованих та взаємопов'язаних елементів.

Найважливішою вимогою до методики є її цілісність та відтворюваність. Цілісність будь-якої методики є єдністю виділених структурних (мета, зміст, результат) і функціональних елементів (функції, компоненти, критерії). Так, структурні елементи розкривають внутрішню організацію процесу і передбачають постійну взаємодію елементів. Функціональні компоненти – методи організації роботи моделі, які забезпечують функціонування та розвитку.

Проаналізувавши запропоновані авторами методики та моделі формування комунікативної компетенції студентів, ми виділили такі взаємопов'язані структурні елементи (блоки) моделі: цільовий, в якому позначено мету та завдання дослідження; змістовний – відображено зміст навчання; процесуально-технологічний, що описує процес формування комунікативної компетенції, педагогічні технології, форми та засоби навчання; оціночно-результативний із виділеними критеріями, показниками та рівнями сформованості комунікативної компетенції студентів ЗВО.

Основним є вибір теоретико-методологічних підходів. Для нашого дослідження найбільш релевантними є такі підходи як системно-діяльнісний, компетентнісний та ситуаційно-контекстний, які представляють теоретико-методологічну основу нашої методики та виступають як сукупність закономірних, функціонально пов'язаних елементів, що становлять цілісну систему. Опишемо названі підходи у загальнонауковому та конкретно

дослідному плані щодо формування комунікативної компетенції студентів ЗВО.

Сьогодні формування компетенцій стало пріоритетним напрямом освітньої діяльності закладів вищої освіти.

Одним із найбільш значущих і дієвих педагогічних концепцій у ЗВО можна вважати системно-діяльнісний підхід, який був введений у науку внаслідок об'єднання двох підходів: системного та діяльнісного.

На думку ряду авторів, системний підхід дозволяє розглянути процес формування комунікативної компетенції як цілісну систему. Такий підхід здатний вирішити пріоритетне завдання сучасної вищої освіти, яке полягає у формуванні компетентного фахівця, професіонала у своїй сфері діяльності. В результаті чого студенти не лише засвоюють освітню програму, а й набувають необхідних навичок, які допоможуть їм у подальшій професійній діяльності.

У нашому дослідженні системно-діяльнісний підхід дозволяє формувати комунікативну компетенцію студентів безпосередньо у комунікативній діяльності за рахунок впровадження у освітній процес активних методів навчання. До таких методів ми відносимо: метод проєктів, рольові та ділові ігри, комунікативні тренінги та ін., які б сприяли створенню умов для активної комунікативної взаємодії суб'єктів навчального процесу ЗВО. Повною мірою системно-діяльнісний підхід допомагає сформувати комунікативну компетенцію студентів та забезпечити їх підготовку до подальшої професійної діяльності.

На сучасному етапі розвитку освіти багато підходів взаємопов'язані та взаємозалежні. Зазначимо, що системно-діяльнісний підхід, функціонуючи відповідно до формули: компетенція — діяльність — компетентність, безпосередньо пов'язана з компетентним підходом. Формування компетенцій має відбуватися безпосередньо у діяльності, щоб стати компетентністю як характеристикою особистості. Іншими словами, це знання у дії. У цьому контексті компетентнісний підхід не протистоїть діяльнісному, а працює паралельно.

На разі в Україні реалізація компетентнісного підходу стає чинником підтримки єдиного освітнього, професійно-кваліфікаційного і культурно-ціннісного простору, чинником інтеграції у світовий освітній простір [3]. Компетентнісний підхід - це пріоритетна орієнтація на цілі-вектори освіти: навчання, самовизначення (самодетермінація), самоактуалізація, соціалізація та розвиток індивідуальності [35]. Без компетентного підходу формування компетенцій студентів, зокрема комунікативної, у вищій професійній освіті не може бути успішним.

Компетентнісний підхід у розвитку комунікативної компетенції студентів ЗВО дозволяє: співвіднести цілі навчання, поставлені викладачами закладів вищої освіти, з особистими цілями студентів; підвищити рівень розвитку мотивації за рахунок усвідомлення його користі для сьогодення та майбутнього життя студентів; полегшити працю викладача за рахунок поступового підвищення ступеня самостійності та відповідальності студентів. На певному етапі у процесі навчання студенти стають помічниками та партнерами викладача; розвантажити студентів за рахунок скорочення змісту, а й за рахунок підвищення частки індивідуального самоосвіти, перенесення уваги до способів роботи з інформацією [49].

Стосовно компетентнісного підходу зміст освіти полягає у створенні необхідних педагогічних умов для розвитку у студентів досвіду самостійного вирішення пізнавальних, комунікативних, моральних та інших завдань, що становлять зміст освіти [45]. Тому в нашому дослідженні компетентнісний підхід полягає в тому, щоб допомогти студенту стати компетентним фахівцем, створивши умови для розвитку його універсальних навичок мислення, аналізу, структурування, інтерпретації інформації, оперування професійними термінами, ведення логічних суджень і висновків у межах здійснення інтелектуального діалогу у сфері професійної діяльності, тобто реалізації інтелектуального спілкування.

Ситуаційно-контекстний підхід передбачає проєктування та реалізацію в різних формах діяльності студентів системи навчальних професійно-

орієнтованих ситуацій, відбивають сутність і зміст інваріантів професійної компетентності випускника ЗВО. Основна ідея полягає в тому, що даний підхід орієнтований на оволодіння професійною діяльністю через використання різноманітних професійно-орієнтованих ситуацій у освітньому процесі [46].

Ситуаційно-контекстний підхід забезпечує динамічний рух діяльності студента від власне навчальної через квазіпрофесійну та навчально-професійну до професійної. Одиницею змісту є навчальна ситуація, що має проблемний характер [46].

У нашому дослідженні ситуаційно-контекстний підхід передбачає: педагогічний супровід процесу формування комунікативної компетенції студентів ЗВО; створення умов, за яких студент є реальним суб'єктом пізнання, спілкування та майбутньої праці, здатним до цілепокладання, планування, контролю, самоаналізу, рефлексивної оцінки та корекції процесу та результатів своєї діяльності; досягнення цілей навчання та виховання у тому єдності; діяльнісний контроль процесу перетворення навчальної діяльності на професійну як викладачами, а й самими студентами за особистісно значимим їм критеріям.

Суть такого навчання зводиться до створення умов активної спільної діяльності студентів у різних навчальних ситуаціях. У вітчизняній методиці таке навчання називаємо навчання у співпраці. Зміст цієї теорії спирається на ідею створення умов активної спільної діяльності які у різних навчальних ситуаціях. Як показує практика, навчання у співпраці дозволяє значно збільшити час мовної практики кожного, а також акцентувати увагу на самостійному добуванні інформації, її критичному осмисленні та засвоєнні. Методичним змістом цього підходу є методи організації навчальної діяльності, пов'язані, насамперед, із використанням колективних форм праці та з вирішенням проблемних завдань у різних ситуаціях. Для цього основна увага приділяється створенню та підтримці у тих, хто навчається, потреби в

комунікації та засвоєнню в ситуаціях спілкування професійно значущої інформації [14].

У педагогічному процесі важливе включення студентів до навчальної діяльності з вирішення навчальних професійно-орієнтованих ситуацій, що імітують предметний та соціальний контекст майбутньої професійної діяльності, що можливе на основі спільної продуктивної діяльності викладача та студентів, та актуалізації професійно-ціннісних аспектів змісту освіти [9].

Зазначені теоретико-методологічні підходи зобов'язують звернутися до принципів, спрямованих на організацію дослідження та побудови методики формування комунікативної компетенції студентів ЗВО.

Принципи формування комунікативної компетенції студентів – це загальні положення-вимоги, що відбивають як спрямованість побудови системи, і сутність її розвитку. Це рекомендації, що використовуються регулювання педагогічної практики – організації освітнього процесу [43].

Принцип іміджевої комунікації учасників інтелектуально-комунікативної взаємодії. Комунікаційний іміджевий процес є важливою складовою інтелектуальної культури студентської спільноти. Його сутність становить наявність цільової аудиторії, наявність мети створення та підтримки позитивного образу учасників комунікації, традицій та рівня комунікативної взаємодії, в якому центральне місце займають критерії інформації, що передається [40].

Принцип особистісної орієнтації визначає процес формування комунікативної компетенції студентів як процес розвитку особистості, уявлення самого себе у рамках майбутньої професії, своєї неповторності, активної творчої діяльності; як процес розвитку індивіда з урахуванням його можливостей, нахилів та задатків. Цей принцип визначає розвиток особистості, яка у вербальному спілкуванні повинна мати більш високий домінуючий комунікативний статус. Формування комунікативної компетенції студентів ЗВО підвищує комунікативний статус особистості, розвиває у професійному відношенні [7].

Принцип системності пов'язаний із системним підходом до процесу формування комунікативної діяльності студентів ЗВО та передбачає існування можливих зав'язків та відносин між елементами системи. Зв'язок теоретичної системи з практичною комунікативною діяльністю, наступність навчальних програм, ієрархічність функціонально-структурних зав'язків та відносин між комунікативними діями та інтелектуальними операціями різного рівня від оволодіння окремими компонентами структури комунікативної компетенції до поєднання їх у єдину систему. Дотримання принципу системного поєднання теоретичних знань та практичних дій сприятиме свідомому оволодінню способами вирішення комунікативних завдань.

Принцип рефлексивності знаходить вираження в особистій та системній рефлексії людиною (групою людей) результатів своєї діяльності і включає компетентність у міжособистісній взаємодії. Основа комунікативної освіченості – стійка, заснована на специфіці розумових процесів та ефективному реагуванні, вміння розуміти самого себе, оточуючих та передбачати ситуацію спілкування.

Даний принцип забезпечує організацію такого навчального процесу, при якому людина опановує рефлексивні вміння, «набуває себе», визначає свої цінності, опановує творчі способи вирішення комунікативних та інтелектуальних професійно-орієнтованих завдань. За допомогою самоаналізу студент формує рефлексивне «Я», навчається керувати ним, усвідомлювати та оцінювати рівень не лише своєї комунікативної компетенції, а й інших учасників освітнього процесу. На основі отриманої інформації він отримує можливість творчо коригувати власну комунікативну діяльність та проєктувати нову, сформувавши свій досвід при вирішенні складних конфліктних мовних ситуацій у процесі навчальної діяльності [20].

Принцип інтеграції полягає в інтегративному використанні в освітньому процесі вишу загально-професійних та спеціальних дисциплін для досягнення цілісного результату – комунікативної готовності студента до майбутньої професійної діяльності. Комунікативний характер діяльності викладача

визначає інтегративні форми навчання професійним та мовленнєвим умінням у ситуаціях, наближених до реального мовного спілкування, мотивують студентів до реалізації комунікативного наміру, спираючись на індивідуальний мовний досвід, використовуючи індивідуальний нормативно-стилістичний тезаурус.

Для досягнення педагогічного успіху потрібні інтегративні знання з предмета; глибокі знання методики та культури мови, щоб створювати професійно важливі тексти, перетворювати педагогічні ситуації, моделювати комунікативні тактики та стратегії [22]. Принцип інтеграції створює можливість проектувати та реалізовувати формування комунікативної компетенції як цілісний конструкт, у якому посилюється інтелектуальна та комунікативна орієнтованість цілісної професійної підготовки студентів.

Принцип інтелектуально-комунікативної дослідницької орієнтації, що передбачає реалізацію проблемності, відкритості, узагальнення знань, новизни, інтегративності, диференційованості, взаємонавчання, рефлексивності. Зміст цього принципу описано з позиції комунікативно-дослідницької діяльності, яка вказує такі прояви з боку студента: готовність та здатність до особистісного саморозвитку та самовдосконалення; розвиток властивостей системно-прогностичного мислення; володіння технологією роботи над проблемою та методичним інструментарієм її вирішення; вміння оптимізувати інформаційні потоки, у тому числі іншомовні, у процесі входження до інформаційного простору; вміння вибудовувати стратегію досягнення конкретних, вимірних, досяжних, прагматичних, визначених за часом цілей; вміння планувати науково-дослідну роботу; вміння визначати регулятори, що сприяють досягненню результатів; готовність до професійного дискурсу, зокрема іноземною мовою, володіння чіткою аргументацією доводів та здатністю відстоювати інноваційні рішення; вміння рефлексувати над вирішеним завданням для усвідомлення її методичної цінності; здатність оцінити рівень новизни отриманого продукту та результати його впровадження; здатність здійснювати функцію самоконтролю [40].

Принцип інтелектуально-творчої активності означає те, що інтелектуальна ініціатива інтегрує в собі розумові здібності та неінтелектуальні (насамперед особистісні) фактори, але не зводиться ні до тих, ні до інших. Розумові здібності утворюють як би фундамент ініціативи, але реалізуються в ній лише в міру пізнавальної потреби, яка залежить від всієї мотиваційної структури особистості. Вони детермінують широту та глибину пізнавального інтересу особистості і знаходять в інтелектуальній активності своє самовираження [24].

Інтелектуальна активність, зрозуміла через інтелектуальну ініціативу, характеризує спрямованість і поступальність мислення і протиставляється особистісним чинникам — вольовим, зовнішнім, мотиваційним тощо. Результативність пізнавального процесу залежить безпосередньо від рівня інтелектуальної активності. Ефективність і результативність процесу (швидкість і легкість рішення, його форма, логічна завершеність тощо) залежать від здібностей і рівня навченості, зокрема, від сформованості та багатства операційного апарату. Інакше кажучи, кількість вирішених завдань та успішність їх вирішення не свідчать про рівень інтелектуальної активності. І навпаки — остання визначає динаміку пізнавальної діяльності, а чи не її успішність [39]. Важливим є використання у процесі навчання завдань, вкладених у розвиток таких аспектів творчого мислення як: здатність до генерації ідей, здатність комбінувати, дивергентність мислення, візуальна творчість, асоціативне мислення [10].

Зазначені принципи є сполучною ланкою, що поєднує теоретичні положення тієї чи іншої навчальної дисципліни з практичним застосуванням.

Змістовий блок визначає зміст процесу формування комунікативної компетенції студентів ЗВО, що є рухом від поставленої мети до конкретних результатів шляхом забезпечення цілісності процесу навчання; розкриває сутність комунікативної компетенції студентів, як єдність складових її змісту елементів (знання, вміння, навички, здібності). Основний зміст представлено факультативним курсом «Основи ділових комунікацій».

Ми вважаємо, що процес формування комунікативної компетенції буде успішним за наявності теоретико-практичної бази, якою може виступати змістовно-методичний супровід за допомогою впровадження в освітній процес ЗВО факультативного курсу «Основи ділових комунікацій», завданнями якого є: створення умов для стимулювання індивідуально-особистісного прояву, стилю поведінки у професійно-зумовлених ситуаціях майбутньої спеціальності; формування здібностей моделювати комунікативні ситуації. Факультативна дисципліна забезпечує інтелектуально-комунікативну взаємодію суб'єктів освітнього процесу, внаслідок якого відбувається активне формування комунікативної компетенції студентів ЗВО.

У нашому дослідженні технологічний аспект нашої методики представлений комплексом технологій навчання, що вводяться, і необхідні для ефективного формування комунікативної компетенції студентів ЗВО. Основна діяльність спрямована на: 1) дидактико-технологічне забезпечення процесу формування комунікативної компетенції студентів із застосуванням технології розвитку критичного мислення; 2) створення проєктно-творчого середовища, що забезпечує діалогічну взаємодію суб'єктів освітнього процесу.

Так, технологія розвитку критичного мислення сприяє посиленню комунікативної спрямованості професійної освіти та збереження її фундаментальності. Вибір даної технології обумовлений тим, що як пріоритетне завдання процесу навчання визначено оновлення на основі нових механізмів управління у сфері освіти, розвитку фундаментальності та практичної спрямованості освітніх програм, забезпечення цілісності процесу підготовки фахівців, пошуку шляхів та засобів активізації пізнавально-професійної діяльності.

У зв'язку з цим технологія розвитку критичного мислення може бути реалізована у вигляді провідного технологічного інструментарію, що включає мету, логічну структуру, дозування матеріалу, опис дидактичного процесу у вигляді поетапної послідовності дій педагога із зазначенням черговості застосування відповідних текстів, вправ, оцінок. Відповідно, на основі

дидактико-технологічного забезпечення процесу формування комунікативної компетенції студентів ЗВО доцільно розглядати технологію розвитку критичного мислення не лише як процес чи результат, а й як специфічний засіб, своєрідний «інструмент» викладача, що дозволяє організувати технологічне забезпечення цього процесу [249].

Ґрунтуючись на роботах дослідників критичного мислення, ми можемо констатувати, що технологія розвитку критичного мислення є цілісною системою, що формує навички роботи з інформацією і спрямовану на освоєння базових навичок відкритого інформаційного простору. В основі цієї технології лежать такі ідеї, як множинність смислів та інтерпретації текстів, багатопозиційність та рефлексивність процесу пізнання [3].

Освітня технологія розвитку критичного мислення для ЗВО – це система навчальних стратегій, методів та прийомів, спрямованих на розвиток критичного мислення студентів [25]. На основі застосування технології розвитку критичного мислення вирішується завдання гарантованого досягнення мети професійної підготовки студентів. Кожен етап технології є не просто носієм відповідної інформації, а й виконує специфічні функції, реалізовані технології навчання [31].

У нашому дослідженні технологія розвитку критичного мислення є системою конкретних дій, спрямованих на формування всіх компонентів комунікативної компетенції студентів ЗВО. Особливістю даної педагогічної технології є те, що у процесі комунікативної взаємодії студент отримує можливість самостійно конструювати та відстежувати процес свого інтелектуального розвитку, формуючи тим самим свою комунікативну компетенцію.

Друга технологія розробленої нами методики полягає у створенні проєктно-творчого середовища, що забезпечує діалогічну взаємодію суб'єктів освітнього процесу, та ґрунтується на застосуванні проєктної технології.

У основі проєктної технології лежить «використання широкого спектра проблемних, дослідницьких, пошукових методів, орієнтованих реальний

практичний результат» [15]. На відміну від проєктування проєкт як метод навчання не прив'язаний до конкретного змісту і може бути використаний в ході вивчення будь-якого предмета, а також може бути міжпредметним [32]. Лише особиста зацікавленість студента у отриманні результату, позитивна мотивація вирішення проблеми проєкту можуть підтримувати його самостійність та цілеспрямованість [18].

Метод проєктів має гнучку модель організації навчального процесу, орієнтовану на самореалізацію особистості шляхом розвитку інтелектуальних можливостей, вольових якостей та творчих здібностей у процесі створення (під контролем викладача) нового продукту – проєкту, що має суб'єктивну та об'єктивну новизну [11].

Досліджуючи процес формування комунікативної компетенції у студентів ЗВО, ми розглядаємо компонентний склад досліджуваної компетенції з точки зору успішності проєктної діяльності на основі застосування окремо взятого проєкту, та комплексу творчих проєктів. Комплекс спрямований на формування всіх компонентів комунікативної компетенції в результаті інтелектуально-комунікативної взаємодії суб'єктів в освітньому процесі ЗВО та представлений на рисунку 1.2.

Формування комунікативної компетенції студентів ЗВО відбувається у процесі активної проєктної діяльності та, головним чином, залежить від педагогічного, професійно-творчого середовища, в якому така діяльність здійснюється. Вирізняють кілька видів середовищ: внутрішнє, зовнішнє, соціальне, педагогічне. Педагогічне середовище розглядається нами як організована спеціально, відповідно до педагогічних цілей, система міжособистісних відносин.

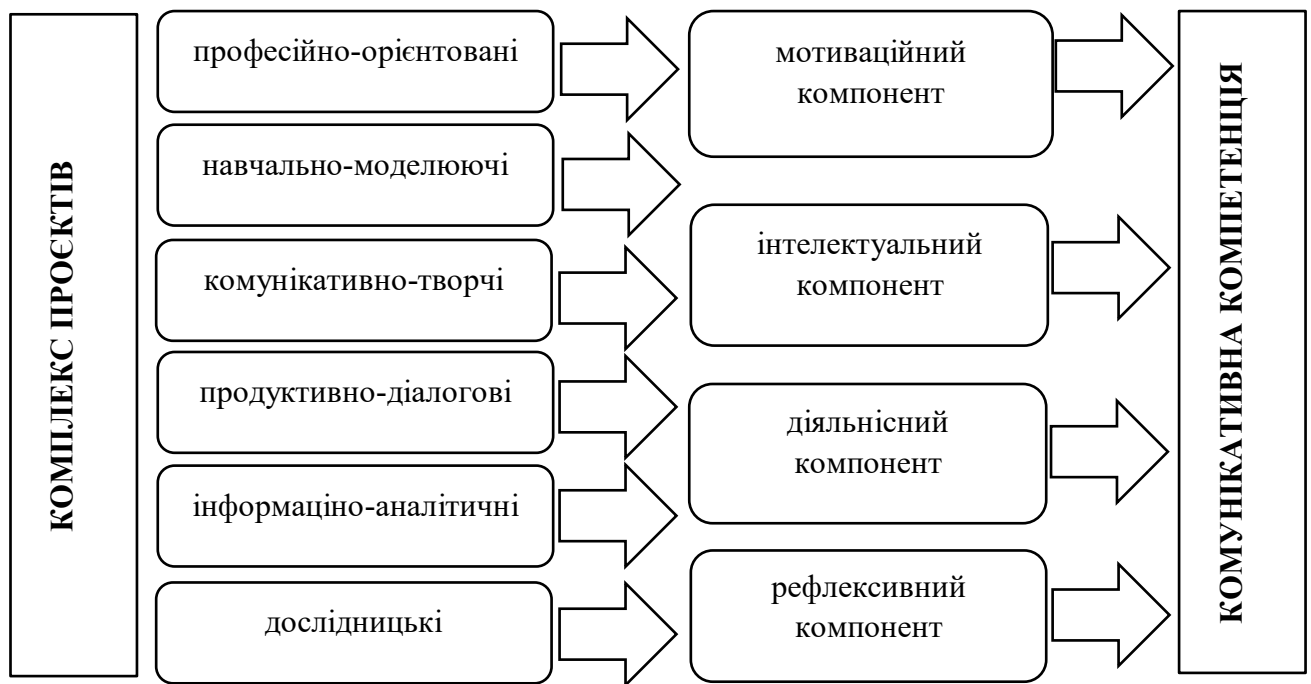

Рис. 1.2 - Комплекс творчих проєктів як формування комунікативної компетенції студентів у ЗВО

Створення проєктно-творчого середовища полягає у: 1) «зануренні» студентів у світ проєктних, комунікативних проблем, включення проєктних завдань до системи світогляду майбутнього спеціаліста; 2) створення особливої, творчої атмосфери у процесі роботи над проєктом; 3) розвитку діалогічних взаємин між суб'єктами навчального процесу (викладачем та студентом, студентів один з одним); 4) ознайомлення студентів з основними правилами ведення комунікативної діяльності, осмислення процесів комунікацій та їх значущості у майбутній професійній діяльності.

У нашому дослідженні створення проєктно-творчого середовища ґрунтується на діалогічній взаємодії суб'єктів освітнього процесу. Діалогічне взаємодія – випадковий чи навмисний, тривалий чи короткочасний, вербальний чи невербальний особистісний контакт суб'єктів, у результаті яких відбуваються зміни у поведінці та діяльності. Саме діалогічна взаємодія суб'єктів створює такі умови, за яких суб'єкти (викладач та студенти) виступають як рівноправні (у міру своїх знань та можливостей) учасники

спільної проєктної діяльності. До основним характеристикам діалогічного взаємодії можна віднести: взаємовідносини, взаємопізнання, взаєморозуміння, творчий взаємовплив.

Третя педагогічна технологія полягає у використанні резервів інформаційно-комунікаційного предметного середовища із застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) з їх широкими можливостями, введення яких може підняти навчальні заняття на більш високий рівень, зробити процес навчання привабливим для студентів, підвищити мотивацію і налаштувати на здійснення комунікативної діяльності, що буде сприяти успішному формуванню компетенції.

Очевидною є доцільність використання комп'ютерних телекомунікацій у міжособистісному навчальному та позанавчальному спілкуванні. Від якості та рівня змістовно-методичної опрацьованості відповідних засобів ІКТ суттєво залежить ефект навчальної діяльності [18].

Згідно з словником педагогічного побуту, інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) – це сукупність засобів та методів перетворення інформаційних даних для отримання інформації нової якості (інформаційного продукту) [25]. А засоби ІКТ - це програмні, програмно-апаратні та технічні засоби та пристрої, що функціонують на базі мікропроцесорної, обчислювальної техніки, а також сучасних засобів та систем трансляції інформації, інформаційного обміну, що забезпечують операції зі збирання, накопичення, зберігання, обробки, передачі інформації та можливість доступу до інформаційних ресурсів.

Дослідження застосування інформаційних технологій в освіті показали, що їхнє використання в освітньому процесі закладу освіти є досить ефективним. Позитивним моментом є й те, що студенти можуть виконувати велику кількість додаткових індивідуальних завдань, а самі завдання стають цікавішими та практичнішими. Переваги полягають ще й у тому, щоб змусити студентів брати ініціативу на себе, що не завжди можливо за традиційного навчання [23]. На думку відомого німецького медіапедагога Норберта Больца

комп'ютер – «це технічний медіум, що створює середовище, що сприяє навчанню» [27].

В даний час у багатьох ЗВО широко використовуються мультимедійні технології. Їх роль навчанні незаперечно велика. Мультимедіа - це сума технологій, що дозволяють комп'ютеру вводити, обробляти, зберігати, передавати та відображати такі типи даних, як текст, графіка, анімація, оцифровані нерухомі зображення, відео, звук, мова. До мультимедіа засобів зазвичай відносять: комп'ютерні посібники та підручники, електронні енциклопедії, різні навчальні комп'ютерні програми, інтерфейсні середовища, Інтернет та інші [67].

На сьогоднішній день в освітньому процесі використовуються такі методи навчання із застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ): метод проєктів; метод інформаційного ресурсу (робота студентів із навчальними посібниками, довідковою, науковою літературою, електронними виданнями, Інтернет ресурсами); дидактичні ігри (найбільшу можливість серед яких надають ділові ігри).

Інформаційно-комунікаційне предметне середовище існує у взаємозв'язку з його основними компонентами – засобами ІКТ (інформаційно-комунікаційними технологіями) та інформаційними системами, ресурсним та методичним забезпеченням, інноваційними педагогічними технологіями. Розгляд інформаційно-комунікаційного предметного середовища як цілісності дозволяє говорити про особливий характер зв'язку її складових: зміна у змісті будь-якої виділеної складової веде до зміни у змісті інших, їх зав'язків між собою та середовища в цілому; стійкість зав'язків всередині інформаційно-комунікаційної предметної освітньої середовища проживання і її взаємодію з освітнім процесом забезпечується понятійним апаратом, з якого зв'язки набувають системного характеру, що дозволяє уявити таке середовище як мета-середу [37].

Формування комунікативної компетенції студентів під час навчального процесу має здійснюватися з використанням електронних підручників та

електронних словників, розробкою електронного навчально-методичного пакету, проведенням сюжетно-рольових ігор за допомогою Інтернету, записом контрольних текстів за допомогою комп'ютера для самоперевірки та контролю викладачем, виконанням проєктів з різних тем.

Зауважимо, що у освітньому процесі перелічені педагогічні технології можуть використовуватися на вибір педагога як варіативно (окремо), і комплексно. Однак розроблена нами методика формування комунікативної компетенції студентів ЗВО є інваріантною і представлена інтеграцією технологій навчання, що вводяться в навчальний процес (технологія розвитку критичного мислення, проєктна технологія, інформаційно-комунікаційні технології), необхідні для інтелектуальної та комунікативної взаємодії суб'єктів навчального процесу та, в результаті, сприяють ефективному формуванню комунікативної компетенції студентів ЗВО, що органічно поєднується з використанням можливостей системно-діяльнісного, компетентнісного та ситуаційного.

Оціночно-результативний блок методики представлений сукупністю критеріїв, рівнів, показників сформованості комунікативної компетенції у студентів ЗВО.

Результативність тієї чи іншої системи дій має визначатись комплексом критеріїв [13]. Як показав проведений аналіз психолого-педагогічної літератури щодо проблеми визначення критеріальної системи, в оцінці рівня сформованості комунікативної компетенції найбільш складним є питання виявлення об'єктивних показників. На жаль, на даний момент універсального методу діагностики рівня сформованості комунікативної компетенції не існує. Тому завдання нашого дослідження входило таке: підібрати найбільш підходящі методи і методики оцінки; застосувати їх у комплексі з метою визначення рівня сформованості комунікативної компетенції студентів ЗВО.

З методики Т. Бутенко [13] ми визначили такі рівні сформованості комунікативної компетенції студентів: базовий (мінімальна готовність сформована, але недостатньо виражена), продуктивний (рівень середньої

готовності, який характеризується наявністю здатності контролювати, усвідомлювати та коригувати свою комунікативну діяльність) та креативний (оптимальний).

На базовому рівні сприйняті та зафіксовані у пам'яті знання виявляються у вмінні відтворити, застосувати засвоєну інформацію для вирішення найпростіших комунікативних завдань в умовах навчального процесу. Рівень характеризується нестійкою здатністю контролювати, усвідомлювати та коригувати свою комунікативну діяльність. У цьому рівні мінімальна готовність сформована і виражена.

На продуктивному рівні відбувається узагальнення уявлень, категорій, понять. Рівень характеризується цілеспрямованою діяльністю, вмінням застосовувати знання, отримані під час теоретичного навчання чи практично. У процесі комунікативної взаємодії студенти стикаються з певними труднощами та отримують у процесі їх подолання суб'єктивно нову інформацію. Це рівень середньої готовності, який характеризується наявністю здатності контролювати, усвідомлювати та коригувати свою комунікативну діяльність.

На креативному рівні продуктивна діяльність вже пов'язана з використанням засвоєної інформації та набутих навичок для пошуку нових творчих шляхів вирішення комунікативних завдань в умовах навчального процесу. Вона характеризується здатністю вільно оперувати знаннями, категоріями, мовними кліше, характерними для подальшої професійної діяльності, та спрямована на застосування отриманих знань та умінь у нестандартних для студента професійних ситуаціях. Такий рівень вважатимуться оптимальним [22].

Показником ефективності функціонування розробленої нами методики є просування студента більш високий рівень сформованості комунікативної компетенції.

Оскільки комунікативна компетенція студента ЗВО розглядається нами як комплексне явище, то визначення рівня її розвитку необхідний комплекс

показників: знання, вміння, особистісні якості, необхідні реалізації комунікативної діяльності.

Відповідно до досліджуваних компонентів комунікативної компетенції студента ЗВО ми визначили наступні критерії та показники:

1. Мотиваційний критерій – показниками є домінуючі мотиви, стійкість та спрямованість мотивації.
2. Інтелектуальний критерій – показниками є знання основ інтелектуально-комунікативної взаємодії та інтелектуальні вміння (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення тощо).
3. Діяльнісний критерій – показниками є стійкі комунікативні навички та вміння.
4. Рефлексивний критерій – показниками є вміння оцінки та рефлексії.

Висновки до першого розділу

Проведений аналіз наукової літератури щодо проблеми формування комунікативної компетенції студентів у ЗВО дозволяє зробити такі висновки:

1. Комунікативну компетенцію студента ЗВО слід розглядати в контексті інтелектуально-комунікативної взаємодії, що є процесом обміну комунікативними діями, спрямованими на створення інтелектуального діалогу з метою щільного інформаційного обміну між суб'єктами освітнього процесу ЗВО, внаслідок якого відбувається активне формування комунікативної компетенції студентів.

2. Поняття «комунікативна компетенція студента ЗВО» визначається як інтегративна, професійно-значуща якість особистості, що характеризується стійкою позитивною мотивацією до успішної комунікативної взаємодії в процесі навчання, володінням навичками професійної комунікації та готовністю застосовувати отримані у закладі вищої освіти знань та вмінь у подальшій професійній діяльності.

3. Розширено науково-теоретичні уявлення про процес формування комунікативної компетенції та визначено основний зміст комунікативної компетенції студента ЗВО, що представлене єдністю взаємопов'язаних компонентів: мотиваційного, що відображає наявність ціннісних орієнтацій; інтелектуального, що характеризується наявністю необхідних знань та інтелектуальних умінь для виконання певних комунікативних завдань; діяльнісного, що визначає здатність оптимально використовувати наявні комунікативні вміння та навички в процесі навчального процесу та рефлексивної, що відображає вміння аналізувати та оцінювати результати власної комунікативної діяльності.

4. Зумовлено, що комунікативна компетенція може розглядатися як поняття системне. В результаті взаємодії всіх її компонентів у навчальному процесі відбувається формування комунікативної компетенції студента.

5. Виявлено основні механізми розвитку комунікативної компетенції студентів ЗВО, представлені авторськими методиками та моделями формування комунікативної компетенції студентів, у межах яких можуть бути застосовані відповідні педагогічні технології. Проте встановлено, що, незважаючи на наявну різноманітність існуючих моделей, немає загально-педагогічного механізму формування якісно нового освітнього результату – сформованої комунікативної компетенції студента ЗВО.

6. На основі системно-діяльнісного, компетентнісного та ситуаційно-контекстного підходів розроблена методика формування комунікативної компетенції студентів у ЗВО, що має загально-педагогічну спрямованість, що характеризується функціональною структурою та інтегративністю, що включає взаємопов'язані блоки: цільовий, в якому позначена мета, спрямована на форму підходи (системно-діяльнісний, компетентнісний, ситуаційно-контекстний), принципи (іміджевої комунікації, особистісної орієнтації, системності, рефлексивності, інтеграції, інтелектуально-комунікативної дослідницької орієнтації, інтелектуально-творчої активності) та структурні компоненти комунікативної компетенції (мотиваційний, інтелектуальний, діяльнісний, рефлексивний); змістовний, що відображає зміст процесу формування комунікативної компетенції (програма факультативного курсу «Основи ділових комунікацій»); процесуально-технологічний, що описує процес формування комунікативної компетенції студентів у ЗВО на основі педагогічних технологій (проектної технології, технології розвитку критичного мислення, інформаційно-комунікаційних технологій), методів, прийомів, форм та засобів навчання; оціночно-результативний, у якому виділено критерії, показники та рівні сформованості комунікативної компетенції студентів ЗВО.

РОЗДІЛ II

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ У ЗВО

2.1. Аналіз рівня сформованості комунікативної компетенції студентів

Вивчення педагогічних процесів та явищ завжди потребує експериментальної перевірки гіпотетичних припущень. Надійним способом отримання даних є педагогічний експеримент – рід досвіду, що має пізнавальний, цілеспрямовано дослідницький, методичний характер, який проводиться у спеціально заданих умовах [20]. Т. Бутенко визначає експеримент як емпіричний метод дослідження, ідея якого полягає в тому, що явища та процеси пізнаються в контрольованих та керованих умовах, що відтворюються шляхом їхньої контрольованої зміни. Експеримент здійснюється на основі теорії, що визначає постановку завдань та інтерпретацію результатів. Головним завданням експерименту є перевірка гіпотез та передбачень теорії.

Метою нашої дослідно-експериментальної роботи є апробація методики формування комунікативної компетенції студентів в умовах навчального процесу у ЗВО.

Поставлена нами мета зумовила характер основних завдань, які вирішуються під час дослідно-експериментальної роботи:

- розробити напрями та визначити етапи роботи з апробації методики формування комунікативної компетенції студентів у ЗВО;
- виявити критерії оцінки та визначити вихідний рівень сформованості комунікативної компетенції у студентів закладу вищої освіти;
- запровадити методику формування комунікативної компетенції студентів в освітній процес університету та перевірити її ефективність шляхом

проведення діагностичних зрізів, що буде підтвердженням справедливості висунутих нами для її побудови теоретичних положень;

- проаналізувати та узагальнити кінцеві результати дослідно-експериментальної роботи.

Спираючись на даний підхід, перевірка ефективності функціонування методики в освітньому процесі ЗВО здійснювалася в природних умовах та проходила на базі кафедри педагогіки, журналістики та міжкультурних комунікацій Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. У дослідженні взяли участь 25 студентів кафедри спеціальності 015.39 «Професійна освіта. Цифрові технології», 014.01 «Середня освіта. Українська мова та література».

На першому етапі було проведено констатуючий експеримент, мета якого полягала у початковій оцінці рівня сформованості комунікативної компетенції студентів.

Кожен етап дослідно-експериментальної роботи забезпечував вирішення певного кола завдань. У завдання першого етапу входило таке:

- визначення груп студентів, що у експериментальному дослідженні;

- виявлення критеріїв оцінки рівнів сформованості комунікативної компетенції у студентів вишу;

- вибір необхідних діагностичних методів та методик, що дозволяють об'єктивно оцінити рівень сформованості комунікативної компетенції студентів;

- первісна оцінка ступеня сформованості комунікативної компетенції студентів університету.

На першому етапі проводилося визначення критеріїв, рівнів та показників сформованості комунікативної компетенції студентів ЗВО, побудова рівневих шкал та вибір відповідних методів діагностики.

Діагностику рівня сформованості компетенцій доцільно проводити за допомогою діагностичних засобів: анкет, опитувальників, тестів, кожен з

яких (або їхня сукупність) дозволяє оцінити будь-яку особистісну якість студента, що впливає на його компетенцію.

Відповідно до досліджуваних компонентів комунікативної компетенції студента ЗВО ми визначили такі критерії:

1. Мотиваційний критерій;
2. Інтелектуальний критерій;
3. Діяльнісний критерій;
4. Рефлексивний критерій.

За виділеними критеріями на етапі проведення експерименту, що констатує, був застосований комплекс діагностичних методик.

Методика, на відміну від методу, є конкретними інструкціями щодо проведення діагностики, обробки даних та інтерпретації результатів. В рамках одного методу може існувати практично нескінченна кількість методик [18].

З метою визначення рівня сформованості комунікативної компетенції студентів використали комплекс методик, наведений у таблиці 2.1.

Зазначимо, що оцінка сформованості компетенцій є рівневою. Під рівнем сформованості компетенцій ми розуміємо ступінь повноти освоєння її елементів. Рівень сформованості компетенцій є показником, що вимірюється, і є кількісною характеристикою підготовленості студента до прояву компетенції. Після Т. Бутенко [20] у рамках цього підходу ми виділили три рівні сформованості комунікативної компетенції студентів: базовий, продуктивний та креативний.

У нашому дослідженні креативний рівень прояву критерію оцінювався у 3 бали; продуктивний рівень прояву - 2 бали; базовий рівень - 1 бал.

Мотиваційний критерій. Враховуючи те, що мотиваційний компонент істотно впливає на динаміку розвитку комунікативної компетенції, насамперед ми виявили рівень сформованості мотиваційної сфери студентів та визначили стійкість та спрямованість мотивації до процесу комунікації.

Таблиця 2.1. – Методи діагностики рівня сформованості комунікативної компетенції студентів у ЗВО

Критерії	Показники	Методи та методики оцінки
Мотиваційний	Домінуючі мотиви (стійкість, спрямованість мотивації до процесу комунікації)	Розмова, анкетування. Діагностика мотиваційних орієнтацій у міжособистісних комунікаціях (І. Ладанов, В. Уразаєва). Методика діагностики мотивації студентів (Т. Елерс).
Інтелектуальний	Знання основ інтелектуально-комунікативної взаємодії; інтелектуальні вміння	Методика виміру соціального інтелекту (Дж. Гілфорд, М. О'Саллівен). Тест «Основи інтелектуально-комунікативної взаємодії».
Діяльність	Комунікативні навички та вміння	Інтерв'ювання, спостереження, анкетування, тестування. Методика оцінки рівня комунікабельності (В.Бойко). Методика визначення комунікативних навичок та умінь (модифікована Л.Руденко).
Рефлексивний	Вміння оцінки та рефлексії	Розмова, інтерв'ювання, спостереження, тестування. Методика оцінки рівня рефлексивності учнів (модифікована О. Калашніковою).

Для визначення рівня сформованості мотиваційного компонента комунікативної компетенції студентів ЗВО ми використали діагностику мотиваційних орієнтацій у міжособистісних комунікаціях. Ця методика орієнтована на визначення основних комунікативних орієнтацій та їх гармонійності у процесі формального спілкування. Діагностовані комунікативні орієнтації визначаються за допомогою наступних шкал опитувальника: орієнтація прийняття партнера (2, 5, 9, 12, 14, 18, 20); орієнтація на адекватність сприйняття та розуміння партнера (1, 4, 6, 8, 11, 15, 19); орієнтація на досягнення компромісу (3, 7, 10, 13, 16, 17, 21).

Діапазон кожної зі шкал коливається від 7 до 28 балів. Про ступінь

виразності кожною шкали можна судити на підставі наступних показників: 21 і більше – висока; 8-20 – середня; 7 і менше – низька. Загальний сумарний показник, характеризує абсолютну гармонійність комунікативних орієнтацій, дорівнює 84 балам. Рівні загальної гармонійності комунікативних орієнтацій можуть бути представлені в наступному вигляді: 64 і більше – високий рівень; 30-63 – середній; 29 і менше – низький рівень.

Додатково також було застосовано діагностику мотивації студентів за шкалою «Комунікативні мотиви» (Т. Елерс). Автором запропоновано твердження, що характеризують мотиви, а також дані, отримані в результаті опитування студентів. Для обробки та інтерпретації результатів тесту використовувалося шкалювання. Зі всіх запропонованих автором шкал ми використовували шкалу 1 – комунікативні мотиви, відповідну темі нашого дослідження.

За підсумками проведення діагностики ми зробили розрахунок розподілу студентів за вихідним рівнем мотивації. Для визначення рівня сформованості компонентів комунікативної компетенції з кожної групи ми вивели відсоткове співвідношення за такими рівнями: базовий (до 40%), продуктивний (від 40% до 80%) та креативний (понад 80%). Процентне співвідношення за мотиваційним компонентом комунікативної компетенції студентів наведено у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2. – Розподіл студентів за рівнями сформованості мотиваційного компонента комунікативної компетенції
(Констатуючий експеримент)

Рівень	ЕГ	
	кількість	%
Креативний	2	8%
Продуктивний	10	40%
Базовий	13	52%

Розрахувавши середній бал, отримали середній показник рівня сформованості мотиваційного компонента комунікативної компетенції початку дослідно-експериментальної роботи: ЕГ – 40%. Як бачимо середній числовий показник, отриманий у групі, відповідає базовому рівню.

За підсумками проведення анкетування та бесіди зі студентами, які беруть участь у експериментальному дослідженні, також було виявлено, що 34% студентів навчаються, щоб стати висококваліфікованими фахівцями та бути успішними у майбутній професійній діяльності; 28% студентів відповіли, що вони змушені навчатися у ЗВО, щоб закінчити його та домогтися схвалення з боку батьків; 17% з них наголосили, що вони навчаються, щоб підвищити рівень своєї матеріальної забезпеченості у майбутньому; 11% учасників експериментального дослідження навчаються, щоб отримати диплом з хорошими оцінками і мати перевагу в колективі перед іншими; 6% студентів навчаються, щоб дізнатися нове та займатися творчою діяльністю. Тільки 4% з опитаних студентів подобається навчатися та отримувати нові знання.

Таким чином, було виявлено, що необхідний рівень мотивації не складається не лише до процесу комунікації, а й до навчання у ЗВО загалом, що свідчить про необхідність застосування будь-яких спеціальних методів, засобів та технологій з метою розвитку мотиваційної сфери студентів. Отримана інформація під час обробки відповідей студентів дозволить надалі здійснювати особистісний підхід у навчанні та моделювати практичні заняття для різних категорій студентів з метою розвитку їхньої мотивації.

Інтелектуальний критерій. У структурі комунікативної компетенції інтелектуальний компонент визначає рівень знання та інтелектуальний розвиток студента. Тому для дослідження рівня сформованості даного компонента нами було розроблено інтелектуальний критерій та проведено тестування студентів на виявлення рівня розвитку соціального інтелекту. Отже, провідним методом дослідження на даному етапі було тестування, яке дозволило з певною ймовірністю оцінити рівень знань та здібностей кожного студента.

Тест, що складається з сукупності завдань або питань і проводиться в стандартних умовах, дозволяє визначити рівень володіння будь-якими видами діяльності та порівняно точно виявити рівень та структуру підготовленості студента. Інтерпретація результатів тестування ведеться переважно з опорою на середню арифметичну та відсоткові норми. Така інтерпретація тестових результатів називається нормативно-орієнтованою.

Для визначення рівня сформованості інтелектуального компонента комунікативної компетенції було розроблено та застосовано тест «Основи інтелектуально-комунікативної взаємодії» з метою визначення базових знань студентів [Додаток Г].

Тестування включало 50 питань знання основ інтелектуально-комунікативного взаємодії. За підсумками його проведення було виявлено, що знання студентів недостатні та необхідна теоретико-практична база, якості якої виступає змістовно-методичний супровід за допомогою факультативного курсу «Основи ділових комунікацій» з метою створення умов для комунікативної взаємодії суб'єктів в навчальному процесі ЗВО. Для отримання повного уявлення про рівень сформованості інтелектуального компонента комунікативної компетенції додатково ми використали методику виміру соціального інтелекту Дж. Гілфорда, М. О'Саллівена.

Соціальний інтелект – прояв далекоглядності у міжособистісних відносинах суб'єктів комунікації. Його пов'язують із здатністю висловлювати швидкі, майже автоматичні судження, прогнозувати найімовірніші реакції людини, що забезпечує гладкість у процесі комунікації. На думку автора методики Дж. Гілфорда соціальний інтелект - це система інтелектуальних здібностей, незалежних від фактору загального інтелекту і пов'язаних, перш за все, із пізнанням поведінкової інформації у процесі комунікації.

Діагностика включає 6 факторів, пов'язаних з пізнанням поведінки: пізнання елементів поведінки - здатність виділяти з контексту вербальну і невербальну експресію поведінки; пізнання класів поведінки – здатність розпізнати загальні властивості у потоці експресивної чи ситуативної

інформації про поведінку; пізнання відносин поведінки - здатність розуміти відносини; пізнання систем поведінки – здатність розуміти логіку розвитку цілісних ситуацій взаємодії людей, сенс їхньої поведінки у цих ситуаціях; пізнання перетворення поведінки – здатність розуміти зміну значення подібної поведінки (вербальної та невербальної) у різних ситуаційних контекстах; пізнання результатів поведінки – здатність передбачати наслідки поведінки, з наявної інформації [12].

Дана методика заснована на роботі з картинками з чотирьох субтестів: субтест №1 «Історії із завершенням»; субтест №2 «Групи експресії», субтест №3 «Вербальна експресія», субтест №4 «Історії з доповненням».

Необхідно відзначити ресурсозатратність цієї методики, проте її тривалість становить трохи більше 30 хвилин.

В результаті проведеної діагностики середній показник за інтелектуальним критерієм у групі склав: ЕГ – 43%. Далі було визначено кількість студентів за кожним рівнем сформованості інтелектуального компонента. Отримані дані наведено у таблиці 2.3.

Таблиця 2.3. – Розподіл студентів за рівнями сформованості інтелектуального компонента КК (констатуючий експеримент)

Рівень	ЕГ	
	кількість	%
Креативний	3	12%
Продуктивний	10	40%
Базовий	12	48%

Згідно з отриманими даними, більшість студентів мала базовий рівень, а креативний лише мала частина респондентів, що свідчило про необхідність розвитку інтелектуального компонента та вимагало організації подальшої роботи.

Для оцінювання діяльнісного компонента комунікативної компетенції студентів ми використовували **діяльнісний критерій**.

Показниками даного критерію були: комунікативні вміння (уміння цілеспрямовано організовувати інтелектуальне спілкування та керувати ним, вміння зрозуміти та вислухати різні точки зору партнерів з діалогу, вміння обговорювати спірні питання у позитивному емоційному настрої, вміння правильно реагувати на різні комуні) ситуації), а також комунікативні навички (навички самоврядування у спілкуванні та правильного оцінювання комунікативної ситуації).

Для визначення рівня розвитку комунікативних умінь студентів ми використали методику оцінки загального рівня комунікабельності, розроблену Л. Руденко. Особливість методики полягає в тому, що чим менше бал, тим рівень комунікабельності вищий. Максимальне число за результатами опитування становить 32 бали і свідчить про некомунікабельність, тоді як мінімальна кількість балів говорить про надмірну комунікабельність, яка має хворобливий характер. Середній показник рівня комунікабельності має параметри від 14 до 24. Дана методика дозволяє визначити комунікативні вміння за семирівневою шкалою [16].

Згідно з отриманими в ході опитування даними у всіх студентів, що беруть участь в експерименті (більшою чи меншою мірою) розвинені комунікативні вміння. Середній бал у групі ЕГ - 16 балів і відповідає середньому рівню, що доводить необхідність подальшого розвитку комунікативних умінь студентів і, відповідно, можливість формування.

Для отримання більш точного результату за комунікативним критерієм ми використали методику визначення комунікативних навичок та вмінь «Комунікативний мінімум», розроблену В. Бойко [13]. Базовий комунікативний мінімум був переліком вимог до практичних і теоретичних знань, навичок та вмінь у вигляді анкети, що складається з 14 питань.

Результати анкетування оброблялися з використанням наступних шкал: «Підготовча фаза», «Контактна фаза», «Емоції у розмові», «Фаза розуміння», «Фаза переконання», «Фаза завершення», «Управління розмовою», всередині яких визначалося середнє значення (з двох питань) за кожною шкалою окремо

[13]. У результаті підраховувалася сума середніх набраних балів за всі шкали. Результати анкетування були інтерпретовані в трибальну систему: один бал отримали студенти, які набрали результат тестування від 0 до 30 балів (базовий рівень); два бали – від 30 до 60 (продуктивний рівень) та три бали – понад 60 (креативний рівень).

Зауважимо, що цей комунікативний мінімум може бути визначений як стандарт і є основою для оцінки комунікативної компетенції фахівця [13].

За підсумками проведення анкетування (методика В. Бойко) ми розподілили студентів за трьома рівнями сформованості діяльнісного компонента. Результати розрахунків наведено у таблиці 2.4.

Таблиця 2.4. – Розподіл студентів за рівнями сформованості діяльнісного компонента КК студентів (констатуючий експеримент)

Рівень	ЕГ	
	кількість	%
Креативний	0	0%
Продуктивний	12	48%
Базовий	13	52%

Середній показник рівня сформованості діяльнісного компонента у групі початку дослідно-експериментальної роботи: ЕГ – 40,5%.

Таким чином, нульовий зріз показав, що діяльнісний компонент комунікативної компетенції у студентів усіх груп сформований слабо, хоча рівень комунікабельності (за методикою В. Бойко) має середні показники, про що свідчать представлені вище результати. Отже, необхідно вжити подальших дій, спрямованих на підвищення сформованості даного компонента до продуктивного або креативного рівня. Цей факт дозволив ухвалити рішення про введення у процес навчання студентів спеціальних методів, прийомів та технологій, що сприяють формуванню діяльнісного компонента.

Рефлексивний критерій. Для визначення рівня сформованості рефлексивного компонента комунікативної компетенції у студентів ми

розглянули основні показники – рефлексивні здібності.

Високий рівень сформованості рефлексивного компонента комунікативної компетенції, в основі якого лежать добре сформовані рефлексивні здібності, дозволяє студенту, майбутньому випускнику ЗВО найбільш ефективно і адекватно здійснювати рефлексивні процеси, реалізовувати свої рефлексивні здібності, що забезпечує процес саморозвитку творчих проявів, сприяє її творчості. [22].

На думку О. Жирун, між рівнем інтелекту та творчими здібностями є лише незначна кореляція [42]. Для визначення рівня сформованості рефлексивного компонента комунікативної компетенції у нашому дослідженні ми використовували: діагностику розвитку рефлексивності за методикою Л. Руденко, що базується на теоретичному конструкті, який конкретизує загальне трактування рефлексивності, а також низку інших суттєвих особливостей даної якості особистості. Рефлексивність як психічна властивість є однією з основних граней тієї інтегративної психічної реальності, яка співвідноситься з рефлексією загалом. Двома іншими її модусами є рефлексія у її процесуальному статусі та рефлектування як особливий психічний стан. Ці три модуси взаємопов'язані та взаємодетермінують один одного, утворюючи на рівні їх синтезу якісну визначеність, що позначається поняттям «рефлексія» [49].

У своїй методиці Л.Руденко виділяє три рівні розвитку рефлексивності: низький (стіни від 0 до 3), середній (4-7) та високий (8-10). З метою інтерпретації результатів, отримані студентами бали було переведено у відповідно до запропонованої автором таблиці. Результати представлені у таблиці 2.5.

Узагальнивши отримані під час дослідження результати, було виведено середній показник рівня сформованості рефлексивного компонента початку дослідно-експериментальної роботи у групі: ЕГ – 40,5%.

Таблиця 2.5. – Розподіл студентів за рівнями сформованості рефлексивного компонента КК (констатуючий експеримент)

Рівень	ЕГ	
	кількість	%
Креативний	0	0%
Продуктивний	12	48%
Базовий	13	52%

Таким чином, в результаті застосування всього комплексу діагностичних методик ми отримали дані щодо кожного критерію та зафіксували отримані результати у зведеній таблиці за трьома рівнями (таблиця 2.6.).

Таблиця 2.6. – Критеріальні показники рівнів сформованості КК студентів ЗВО (констатуючий експеримент)

Група	Компонент	рівні					
		Низький / Базовий		Середній / Продуктивний		Високий / Креативний	
ЕГ		Кіл ькість	%	Кіл ькість	%	Кіл ькість	%
	K1	13	52%	10	40%	2	8%
	K2	12	48%	10	40%	3	12%
	K3	13	52%	12	48%	0	0%
	K4	16	64%	9	36%	0	0%

Зауважимо, що кількісна оцінка комунікативної компетенції здійснювалася нами шляхом усереднення оцінок за виділеними критеріями: креативний рівень прояву критерію оцінювався у 3 бали; продуктивний рівень прояву - 2 бали; базовий рівень - 1 бал.

Формула усереднення оцінок:

$$U_{\text{KK}} = \frac{K_1 + K_2 + K_3 + K_4}{4}$$

U_{KK} - оцінка комунікативної компетенції (KK) студентів;

K1 - оцінка за мотиваційним критерієм;

K2 - оцінка за інтелектуальним критерієм;

K3 - оцінка за діяльнісним критерієм;

K4 - оцінка за рефлексивним критерієм.

З наведених таблиць видно, що у початковому етапі більшість учасників експерименту комунікативна компетенція сформована недостатньо. Зокрема, із загальної кількості досліджуваних переважна більшість студентів демонструвала незадовільний рівень: базовий рівень мали 52,8 % студентів; на продуктивний рівень довелося 41,6% та тільки 5,8% студентів показали високий рівень сформованості комунікативної компетенції.

Також у ході констатуючого експерименту ми визначили середній показник кожного компонента компетенції, що досліджується, і висловили його у відсотках. Отриманий результат наочно показано рисунку 2.1.

Результати дозволили організувати дослідно-експериментальну роботу та адекватно інтерпретувати отримані дані. Таким чином, ми дійшли висновку про можливість цілеспрямованого формування комунікативної компетенції студентів та визначили конкретну програму діяльності, яка полягає в апробації розробленої нами методики.

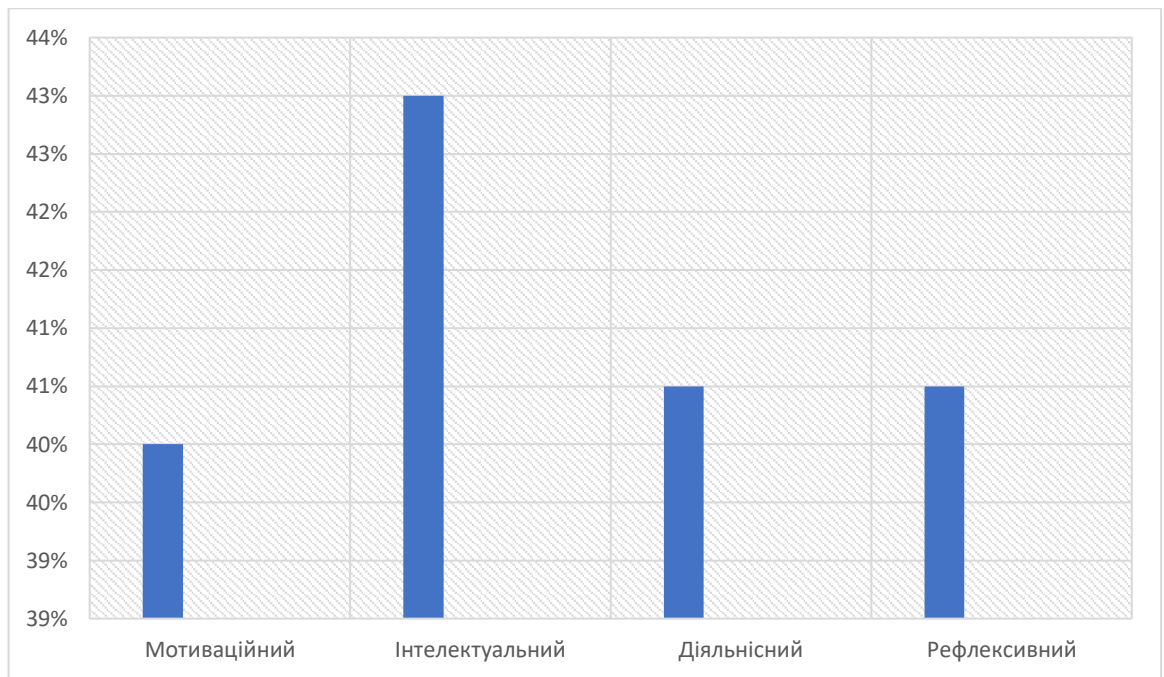

Рис. 2.1. - Зведені дані рівня сформованості компонентів КК
(констатуючий експеримент)

2.2. Апробація методики формування комунікативної компетенції студентів в умовах навчального процесу у ЗВО

На другому етапі дослідно-експериментальної роботи було проведено формуючий експеримент, мета якого полягала у перевірці ефективності впровадження у навчальний процес методики формування комунікативної компетенції студентів у ЗВО.

Для досягнення мети формуючого експерименту було поставлено такі завдання: впровадити у процес навчання методику формування комунікативної компетенції студентів ЗВО та перевірити ефективність її функціонування.

Основний напрямок нашої діяльності полягав у апробації розробленої методики формування комунікативної компетенції студентів. Був зроблений акцент апробації методики на дидактико-технологічне забезпечення процесу формування комунікативної компетенції студентів із застосуванням технології розвитку критичного мислення.

На формуючому етапі апробація методики супроводжувалася запровадженням факультативного курсу «Основи ділових комунікацій» що був теоретико-практичною базою для формування комунікативної компетенції студентів закладу вищої освіти, що, певною мірою, компенсувало прогалини у знаннях основ комунікативної діяльності.

Згідно з розробленою нами методикою, основна діяльність з формування комунікативної компетенції студентів була спрямована на освоєння ними теорії та практики комунікативної діяльності в аспекті майбутньої професії.

У межах теорії нами було здійснено теоретичну підготовку до комунікативної діяльності. Теоретичний блок знайомив студентів із особливостями ведення діалогу, зі специфікою комунікативної компетенції, діяльності та процедурами її здійснення; розроблено завдання; організовано проєктну діяльність, що носить теоретичний характер.

З урахуванням інтегративної сутності комунікативної компетенції, провідними компонентами якої є інтелектуальний та діяльнісний, програма факультативного курсу цілеспрямовано здійснювала розвиток комунікативних умінь студентів. Це ситуації: мовленнєвої включеності в процес рішення, досягнення цілей спілкування; оперативність вирішення комунікативних завдань; адекватності професійних дій; введення ділової проблемно-ситуаційної ігри в інтеграції всіх компонентів комунікативної компетенції студента; інтелектуально-комунікативні творчі завдання

Предметна компонента, була спрямована на формування навчально-мовленнєвого складника факультативного курсу, яка включала комплекси проблемних, ситуативних завдань, проєктних завдань, рольових і ділових ігор, підготовка яких здійснювалася з допомогою нових інформаційних технологій у процесі самостійної роботи студентів.

Апробація методики формування комунікативної компетенції студентів ЗВО полягала у дидактико-технологічному забезпеченні процесу формування комунікативної компетенції студентів та будувалася на використанні технології розвитку критичного мислення. Весь процес дидактико-

технологічного забезпечення будувався на основі ускладнення процесу формування комунікативної компетенції, розширенні різних варіантів інтелектуально-комунікативної взаємодії викладача та студентів; відносини викладача до студента як суб'єкта комунікативної діяльності; активізації міжсуб'єктних відносин. Освітній процес було зосереджено на підвищенні рівня підготовки студентів з допомогою запровадження сучасних технологій навчання у процес формування комунікативної компетенції студентів ЗВО.

У рамках запровадження обраної нами педагогічної технології реалізовувалися принципи: системності, інтеграції, інтелектуально-творчої активності та рефлексивності.

Так принцип системності орієнтував на реалізацію системного підходу до процесу формування комунікативної компетенції студентів закладу освіти. Даний принцип передбачав існування різноманітних зав'язків та відносин між елементами системи, оволодіння окремими компонентами структури комунікативної компетенції та поєднанням їх у єдину систему.

Принцип системності реалізовувався в експериментальній групі через дидактико-технологічне забезпечення процесу формування комунікативної компетенції студентів, засноване на системному використанні основної освітньої програми з навчальних дисциплін гуманітарного циклу та робочої програми факультативного курсу «Основи ділових комунікацій».

Зазначимо, що технологія розвитку критичного мислення в аспекті формування комунікативної компетенції студентів ЗВО мала низку переваг. По-перше, дана технологія виконувала сполучну функцію, тобто була стрижнем, навколо якого відбувалося формування необхідного освітнього середовища, що сприяє активній комунікативній взаємодії викладача та студентів. По-друге, при її впровадженні викладачем спочатку, відповідно до цілей та змісту навчання, розв'язуваних завдань і використовуваних технологій, визначалося змістовне наповнення практичних занять. У цьому випадку останнє виступало як ключовий елемент технології і служило її основою. По-третє, дана технологія розглядалася нами не як процес навчання,

а як результат проектування педагогом відповідно до цілей та завдань підготовки студента вже із заданими професійними якостями особистості.

Таким чином, основна ідея перевірки методики в експериментальній групі полягала в єдності застосування дидактико-технологічного забезпечення процесу формування комунікативної компетенції студентів з використанням технології розвитку критичного мислення та запровадження факультативного курсу «Основи ділових комунікацій», тематика програми якої визначала «занурення» студентів у освітній процес. Фактично зміст програми було орієнтоване на формування у студентів теоретичних знань, практичних навичок та умінь, пов'язаних з оперуванням у створюваних ситуаціях критичного вибору, аналізу, розумових операцій. Кожна тема мала потенційні можливості формування всіх компонентів комунікативної компетенції студентів, зокрема, особливе значення мали такі програмні питання: спілкування, види спілкування, інтелектуально-комунікативна взаємодія, комунікативний діалог, етика ділової комунікації, інтелектуальні процеси, ділове листування та ін. Усі теоретичні питання знаходили відображення у практико-орієнтованому алгоритмі технології розвитку критичного мислення.

Застосування прийомів технології розвитку критичного мислення на кожній стадії також мало системний характер (принцип системності) та вимагало впровадження у навчальний процес знань з інших дисциплін (принцип інтеграції) з метою професійного становлення студентів. В рамках реалізації принципу інтеграції широко використовувалися професійно-орієнтовані тексти з різних дисциплін, на основі яких вибудовувався комунікативний діалог і розгорталася дискусія з заданої теми.

Зміст та алгоритм технології розвитку критичного мислення складався з трьох послідовних стадій.

На першій стадії – «виклик» (evocation) – проходила актуалізація, узагальнення та активізація наявних у студентів знань; прокидався інтерес до теми, що вивчається; підвищувалась мотивація студентів до активної діяльності. Студенти створювали своє бачення предмета обговорення чи

поняття, висловлювали свої припущення, оперували наявними у пам'яті уявленнями, перетворювали їх.

На цьому етапі широко реалізовувався принцип інтелектуально-творчої активності. Інтелектуальна активність, яку ми розуміємо через інтелектуальну ініціативу, визначає спрямованість мислення студентів і характеризується швидкістю, легкістю рішення, логічною завершеністю. Ведучими з'явилися такі прийоми: Прийом «Ключові терміни»: студенти вигадували розповідь, розставляючи терміни у певній послідовності. Прийоми «Зведена таблиця» та «Концептуальна таблиця» були особливо актуальними у процесі роботи». Складання таблиць за запропонованими темами було основою обміну думками та проведення дискусій. Прийом «Кошик (ідей, понять)» використовувався для актуалізації наявних знань на різні теми. Розрізнені факти та поняття, що опинилися до «кошика», в ході практичного заняття були логічно пов'язані між собою і переходили в наступний прийом «Логічні ланцюжки» або в прийом «Ранжування», завдяки якому студенти вчилися аналізувати з різних сторін і навчалися. При використанні прийому «Вільний лист» студенти у вільній формі записували всі свої думки з запропонованих викладачем тем. Після написання вільного листа проводилася велика дискусія. Під час обговорення відбувалася фіксація ідей. Використовуючи прийом «Складання кластера» студенти вільно мислили, розмірковували. Складання кластера супроводжувалося дискусією з теми, що вивчається.

Друга стадія «осмислення змісту» (realization of meaning) полягала в активному одержанні та осмисленні нової інформації. Головне завдання: підтримка активності, інтересу, створеного під час стадії виклику (Просування від «старих» знань до «нових»). Ця стадія передбачала активну роботу з різноманітними джерелами інформації. У процесі роботи над інформаційним матеріалом здійснювався критичний, порівняльний аналіз та синтез.

У межах реалізації принципу інтелектуально-творчої активності широко використовувалися такі прийоми: «Мозковий штурм», «Інсерт», «Зведена таблиця», «Складання кластера», «Лекція зі стопами»,

«Ранжування», «Логічні ланцюжки», «Зигзаг». Так, Прийом «Інсерт» використовувався в процесі роботи над інформаційними текстами. Студенти самостійно позначали окремі абзаци та пропозиції маркувальними знаками, виділяли головне та аналізували запропоновану інформацію. Цей прийом дозволяв студенту відстежувати своє розуміння прочитаного тексту. Прийом «Лекція зі стопами» використовувався з метою дозованого введення нового навчального матеріалу (нової теми). Після кожної значеннєвої частини проводилася невелика дискусія, за підсумками якої студенти виконували спеціально підібрані завдання у групах або індивідуально.

Для інформаційних текстів також використовувалися прийоми «Зигзаг» (для текстів меншого обсягу) з підсумковою презентацією відомостей. Цей прийом характеризувався активною діяльністю всіх членів студентської групи, в процесі якої відбувався розвиток критичного мислення кожного студента. За підсумками практичного заняття студенти виконували індивідуальне творче завдання у формі написання есе на різні актуальні теми.

Таким чином, за допомогою використання вищезгаданих прийомів на стадії осмислення здійснювався безпосередній контакт із новою інформацією. Студенти були залучені до активної мисленнєвої діяльності (аналізували отриману інформацію, відбирали, порівнювали, зіставляли необхідні факти) та виявляли свою творчу ініціативу.

Третя стадія – «рефлексія» (reflection) полягала в цілісному осмисленні та узагальненні отриманої студентом у ході практичного заняття інформації (нових знань), виведенні знання на рівень розуміння та подальшого застосування у вигляді усної та письмової рефлексії.

На цьому етапі широке застосування знайшов принцип рефлексивності. У рамках реалізації цього принципу як усною рефлексією використовувався такий прийом як «Навчальна дискусія», спрямований на самостійне відстеження студентами своїх комунікативних здібностей. Використовувались прийоми «Перехресна дискусія» та «Спільний пошук».

Як письмову рефлексію широко застосовувалися такі прийоми як «Есе»

і «Портфоліо». Портфоліо – інструмент самооцінки власної, пізнавальної, творчої праці студента, що дозволяє судити про його ідеї, інтереси, мотивації, знання, навички, просування у навчанні, що має особистісно-орієнтований характер і забезпечує високий рівень документованості процесу навчання.

Студенти протягом усього курсу навчання займалися оформленням свого портфоліо, що також мало рефлексивний характер. Основне його наповнення включало написання студентом есе з запропонованих тем, що дозволило провести оцінку всього навчального процесу із самого початку, оскільки портфоліо поповнювалося протягом усього курсу. Більше того, цей метод дозволив переконатися, що обрана навчальна стратегія веде до поставленої мети.

Результатом запровадження технології розвитку критичного мислення у процес навчання стало те, що студенти привчалися самостійно мислити та породжувати ідеї; логічно та коректно ставити питання, обговорювати їх у дискусії, розвиваючи свої комунікативні вміння; критично ставитись до думки автора чи опонента, уважно вислуховувати різні точки зору та аргументовано відстоювати свою позицію; навчалися працювати з поняттями (аналізувати, класифікувати); самостійно здійснювали рефлексію своєї діяльності. Відповідно багатофункціональність такої технології сприяла формуванню всіх компонентів комунікативної компетенції студентів (мотиваційного, інтелектуального, діяльнісного, рефлексивного).

Результати апробації методики з впровадженням у освітній процес першої педагогічної технології в ЕГ наведено у таблиці 2.7.

Таблиця 2.7. - Результати апробації моделі в ЕГ

Група	Етап	Критерії				КК %
		Мотива- ційний	Інтелек- туальний	Діяль- нісний	Рефлексивний	
ЕГ	початок	40%	43%	40,5%	40,5%	41%
	кінець	58%	56%	52%	50%	54%

З таблиці видно, що в результаті апробації методики із застосуванням дидактико-технологічного забезпечення процесу формування комунікативної компетенції, основу якого склала технологія розвитку критичного мислення, рівень сформованості всіх компонентів комунікативної компетенції студентів зріс, що доводить її ефективність.

2.3. Результати дослідно-експериментальної роботи з формування комунікативної компетенції студентів у ЗВО.

На заключному етапі було проведено узагальнюючий експеримент, мета якого полягала у виявленні змін у рівні сформованості комунікативної компетенції студентів ЗВО.

У завдання узагальнюючого експерименту входило таке:

- оцінка рівня сформованості комунікативної компетенції студентів; фіксація ступеня впливу педагогічних технологій на ефективність функціонування моделі формування комунікативної компетенції студентів в умовах навчального процесу у ЗВО;
- визначення і аналіз динаміки змін рівня сформованості комунікативної компетенції в учасників експерименту.

Враховуючи чотирьох компонентну структуру комунікативної компетенції, розглянуту у першому розділі нашої роботи, аналіз та результати формуючих впливів педагогічного експерименту доцільно проводити за допомогою системного аналізу, що дозволяє вивчити сформованість усіх компонентів комунікативної компетенції.

На третьому етапі дослідно-експериментальної роботи було проведено математичне угруповання даних за усередненими величинами та виявлено динаміку розвитку комунікативної компетенції студентів ЗВО.

На основі діагностичних методик (таблиця 2.2.) оцінювався кожен критерій, що характеризує відповідний компонент комунікативної компетенції: мотиваційний, інтелектуальний, діяльнісний, рефлексивний.

Представимо та проаналізуємо фактичні дані, отримані в ході дослідно-експериментальної роботи. Необхідно відзначити, що було проведено кілька контрольних зрізів: нульовий, проміжний та підсумковий. Дані нульового зрізу нами вже проаналізовано у першому параграфі другого розділу. Зазначимо, що нам вдалося зафіксувати позитивні результати за всіма критеріями і можна підтвердити такі принципові висновки:

- розроблена нами методика справді дозволяє сформуванню комунікативну компетенцію студентів закладу вищої освіти;
- вона не суперечить організаційно-педагогічним особливостям процесу професійної підготовки студентів у сучасному ЗВО та має потенціал для впровадження в освітніх закладах;
- обрана нами педагогічна технологія (дидактико-технологічне забезпечення процесу формування комунікативної компетенції студентів ґрунтоване на використанні технології розвитку критичного мислення) справді підвищує ефективність функціонування методики.

Результати проміжного зрізу показали, що студенти мали значні позитивні зміни. Вважаючи за доцільне вивчити рівень сформованості компонентів комунікативної компетенції студентів ЗВО, ми показуємо результати проміжного зрізу як додаткове підтвердження ефективності функціонування розробленої нами методики та результативності педагогічних технологій, що вводяться (таблиця 2.8.).

Загалом зазначимо, що порівняно з нульовим зрізом проміжний зріз показав позитивні зміни у сформованості всіх компонентів комунікативної компетенції (K1, K2, K3, K4). Так, наприклад, кількість студентів з базовим рівнем сформованості мотиваційного компонента K1 зменшилася на 24%; кількість студентів із продуктивним рівнем сформованості даного компонента підвищилася на 16%; з креативним – збільшилось на 8%.

Таблиця 2.8. - Результати проміжного зрізу

К-ть	Показники	рівні					
		Низький / Базовий		Середній / Продуктивний		Високий / Креативний	
		кільк.	%	кільк.	%	кільк.	%
25	K1 мотиваційний	13	52	10	40	2	8
	K2 інтелектуальний	12	48	10	40	3	12
	K3 діяльнісний	9	36	13	52	3	12
	K4 рефлексивний	7	28	14	56	4	16

За інтелектуальним критерієм зміни порівняно з нульовим зрізом були такі: кількість студентів, які мають базовий рівень, скоротилося на 24%; за продуктивним рівнем збільшення становило 18,4%; кількість студентів з креативним рівнем сформованості компонента збільшилась на 5,6%.

Зміни за діяльнісним критерієм були такі: за базовим рівнем зменшення становило 23,2% відповідно; кількість студентів із продуктивним рівнем підвищилася на 15,2%; збільшення за креативним рівнем склало 8%.

Найбільш значущі зміни були помітні за рефлексивним критерієм: кількість студентів з базовим рівнем скоротилася на 28%; за продуктивним рівнем було виявлено збільшення на 15,2%; кількість респондентів, які мають креативний рівень, збільшилася на 12,8%.

Ґрунтуючись на отриманих даних, можна стверджувати, що запропонована технологія вплинула на результативність сформованості комунікативної компетенції студентів. За результатами проведення експерименту для більшої наочності було складено зведену таблицю даних початку і поклада край дослідно-експериментальної роботи. Отримані результати у вигляді середнього показника групи представлені у відсотках у таблиці 2.9.

Таблиця 2.9. - Порівняльні дані на початок і кінець дослідно-експериментальної роботи

Етап	Критерії				КК %
	Мотиваційний	Інтелектуальний	Діяльність	Рефлексивний	
початок	40%	43%	40,5%	40,5%	41%
кінець	58%	56%	52%	50%	54%

При порівнянні показників, отриманих у ході проведення нульового та підсумкового зрізів, за всіма чотирма критеріями простежувалася позитивна динаміка. В експериментальній групі підвищився рівень сформованості комунікативної компетенції студентів, збільшився на 13%.

Динаміка зміни рівня сформованості комунікативної компетенції студентів ЗВО показана на діаграмі (рисунок 2.2.).

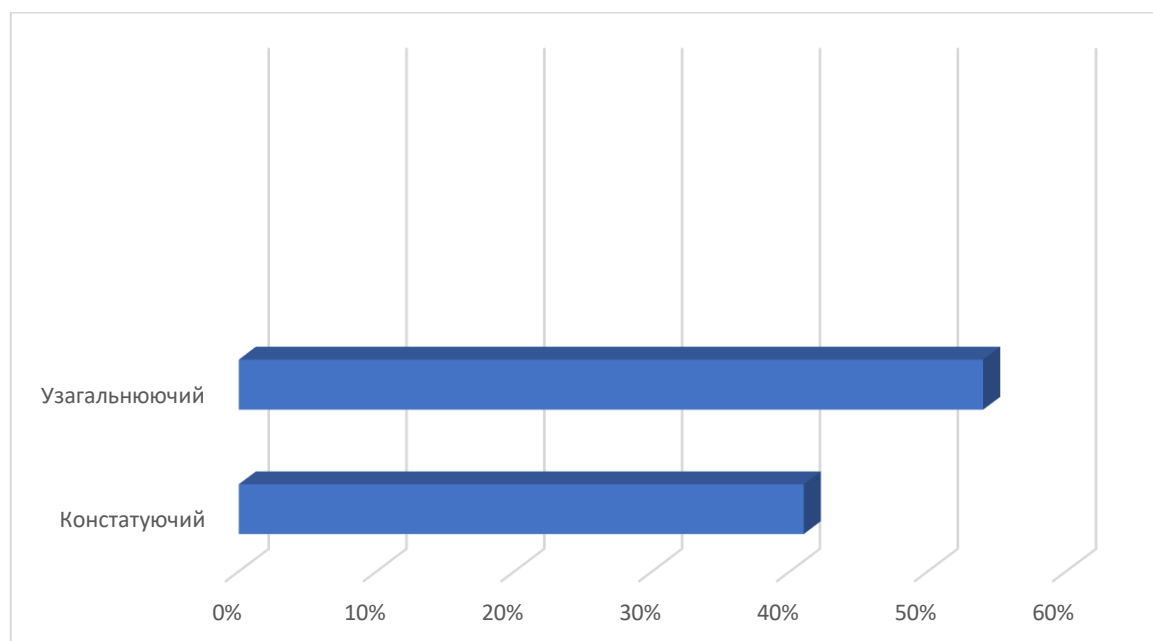

Рис.2.2. - Динаміка зміни рівня сформованості комунікативної компетенції студентів на початок та кінець дослідно-експериментальної роботи

З діаграми помітно значний прогрес у розвитку комунікативної компетенції студентів. Яскраві характеристики показників сформованості комунікативної компетенції створили наступну картину позитивних утворень:

у 89% студентів стабільно проявлявся творчий підхід і стійкий інтерес до інтелектуальної діяльності та комунікативної взаємодії. 86% студентів розуміли їх сутність, специфіку та значення, а також виявляли вміння самостійно та практично безпомилково виконувати інтелектуальні дії з використанням оптимальних засобів комунікації, проявляти творчу активність; у більшості студентів комунікативні навички розвинені на високому рівні, якості особистості достатньо сформовані та актуалізовані у діяльності. 76% студентів володіли термінологією, знали принципи, етапи комунікативної діяльності, розуміли її значення та особливості реалізації; в результаті змістовного наповнення третьої педагогічної технології, пов'язаної з використанням резервів інформаційно-комунікаційного предметного середовища, 69% студентів вказували шляхи та засоби підвищення ефективності інтелектуальної діяльності із залученням засобів комунікації, швидко орієнтувалися у новій інформації; 58% студентів мали глибоке знання правил комунікативної взаємодії. Динаміка змін, що відбулися, показала, що загальний обсяг знань достатній для ефективного здійснення студентами комунікативної діяльності на основі оволодіння компонентами сформованої компетенції.

Апробація методики дала підставу стверджувати, що в результаті підвищився рівень потреби студентів у постійному та систематичному виконанні комунікативних дій та розумових операцій – 56%; так, 62% студентів виявили здатність швидко перемикатися з одного виду діяльності на інший, 69% самостійно аналізували, узагальнювали, робили висновки, 77% студентів точно висловлювали свою точку зору, могли здійснювати комунікацію.

Характерним для студентів стало вміння використовувати емоції як спілкування – 53%, вміння вибудовувати логічні висловлювання, ставити питання, говорити виразно використовуючи правильну інтонацію і відповідний темп мовлення – 53%, а 66% студентів показали володіння логікою викладу інформації, підлягає передачі іншому.

Значним для нас стало те, що апробація методики сприяла вдосконаленню комунікативних властивостей особистості, які характеризують потреби у спілкуванні, ставлення до способу спілкування, і навіть розвитку комунікативних здібностей: 68% студентів виявляли ініціативу у спілкуванні, емоційно відгукуючись на стан партнерів.

Для подальшої роботи та вдосконалення розробленої нами методики вважаємо за потрібне реалізувати всі принципи описані вище. Проте найзначніші результати було отримано за підсумками реалізації деяких принципів:

1) принцип інтелектуально-творчої активності знайшов своє застосування внаслідок впровадження у освітній процес технології розвитку критичного мислення. Різноманітність застосовуваних прийомів даної технології надало величезні можливості для розвитку інтелектуальної ініціативи студентів та сприяло формуванню інтелектуальної складової їхньої комунікативної компетенції у процесі комунікативної взаємодії на практичних заняттях.

2) принцип інтеграції мав вагоме значення для професійної орієнтації студентів. У рамках реалізації цього принципу наголошувалося на інтегративному використанні знань із загально-професійних та спеціальних дисциплін для досягнення цілісного результату – комунікативної підготовки студента до майбутньої професійної діяльності.

Реалізація принципу інтеграції досягалася за допомогою практичного застосування професійно орієнтованих текстів та практичних завдань з різних тем професійної спрямованості, на основі яких вибудовувалася комунікативна взаємодія викладача та студентів.

3) Також значущим для нашого дослідження став принцип іміджевої комунікації. Комунікаційний іміджевий процес у нашому дослідженні був важливою складовою інтелектуальної культури студентського суспільства, основна ідея якого полягала у створенні та підтримці позитивного образу учасників комунікації та рівня їхньої інтелектуально-комунікативної

взаємодії, внаслідок чого студенти створювали собі імідж та ставали впізнаваними.

Характеризуючи в цілому отримані дані, відзначимо, що здійснення цілеспрямованої роботи з апробації методики призвело до позитивних результатів.

Експериментальним шляхом ми довели, що впровадження методики сприяло підвищенню рівня сформованості комунікативної компетенції студентів ЗВО. Це свідчить про те, що за умови цілеспрямованого педагогічного впливу процес формування комунікативної компетенції протікає швидше та ефективніше.

Таким чином, підтвердилася вірність припущення, що формування комунікативної компетенції студентів закладу вищої освіти буде більш ефективним, якщо в процесі навчання застосовуються всі запропоновані педагогічні технології у комплексі. Підвищення рівня сформованості комунікативної компетенції студента є основним показником ефективності розробленої методики. Неможливість отримання позитивних результатів без урахування запропонованих технологій наголошує на необхідності їх впровадження для ефективності методики.

Виходячи з отриманих даних, можна стверджувати, що в результаті апробації методики формування комунікативної компетенції студентів у ЗВО в умовах навчального процесу, дані вибірок демонструють позитивну динаміку стосовно досліджуваного процесу.

Отже, ми можемо зробити висновок, що зміна рівня сформованості комунікативної компетенції у студентів ЗВО викликана не випадковими причинами, а є наслідком впровадження розробленої нами методики.

Проведена дослідно-експериментальна робота показала значимість запровадження у практику отриманих результатів і може бути продовжено подальше дослідження з цієї проблеми.

Висновки до другого розділу

Проведена дослідно-експериментальна робота дозволила зробити такі висновки:

1. На основі теоретичних положень першого розділу магістерської роботи розроблено критеріально-діагностичний інструментарій та використано комплекс діагностичних засобів за виділеними критеріями: мотиваційним, інтелектуальним, діяльнісним, рефлексивним. Результати експерименту, що констатує, показали недостатній рівень сформованості комунікативної компетенції студентів, що вимагало введення спеціальних засобів з метою її подальшого формування.

2. Формуючий етап дослідно-експериментальної роботи обґрунтував ефективність методики формування комунікативної компетенції студентів в умовах навчального процесу. Згідно з отриманими даними, у експериментальній групі спостерігалось достовірне підвищення рівня сформованості комунікативної компетенції, що свідчило про ефективність запровадження запропонованої нами методики.

3. Значущі результати були отримані за підсумками реалізації низки принципів. Принцип інтелектуально-творчої активності знайшов своє застосування внаслідок впровадження у освітній процес технології розвитку критичного мислення. Різноманітність застосовуваних прийомів даної технології надало величезні можливості для розвитку інтелектуальної ініціативи студентів та сприяло формуванню інтелектуальної складової їхньої комунікативної компетенції. Принцип інтеграції мав вагоме значення для професійної орієнтації студентів. У рамках реалізації цього принципу наголошувалося на інтегративному використанні знань із загально-професійних та спеціальних дисциплін для досягнення цілісного результату – комунікативної підготовки студента до майбутньої професійної діяльності. Принцип інтелектуально-комунікативної дослідницької орієнтації. У рамках цього принципу інтелектуально-комунікативна дослідницька діяльність

наголошувала на розвитку властивостей системно-прогностичного мислення, володіння технологією роботи над проблемою та методичним інструментарієм її вирішення, вміння оптимізувати інформаційні потоки у процесі входження до інформаційно-комунікативного простору. Також значущим для нашого дослідження став принцип іміджевої комунікації. Комунікаційний іміджевий процес у нашому дослідженні був важливою складовою інтелектуальної культури студентського суспільства, основна ідея якого полягала у створенні та підтримці позитивного образу учасників комунікації та рівня їх інтелектуально-комунікативної взаємодії.

ВИСНОВКИ

Результати дослідження дають підстави для низки теоретичних висновків.

У рамках вирішення першого завдання проведено педагогічний аналіз становлення поняття комунікативної компетенції студентів в умовах навчального процесу у ЗВО та виявлено ступінь розробленості проблеми. Доведено, що процес формування комунікативної компетенції студентів має тривалий історичний розвиток. У рамках ЗВО формування комунікативної компетенції студентів відбувається у процесі комунікативної взаємодії, під якою розуміється обмін комунікативними діями, спрямованими на створення інтелектуального діалогу з метою щільного інформаційного обміну між суб'єктами освітнього процесу.

У рамках вирішення другого завдання уточнено поняття комунікативної компетенції та визначено її зміст. Комунікативна компетенція студента ЗВО є інтегративною, професійно-значущою якістю особистості, що характеризується стійкою позитивною мотивацією до успішної комунікативної взаємодії, володінням навичками професійної комунікації та готовністю застосовувати отримані у ЗВО знання та вміння у подальшій професійній діяльності.

Зміст комунікативної компетенції студента закладу вищої освіти характеризується обов'язковим введенням у її структуру інтелектуальної складової та є єдністю взаємопов'язаних компонентів: мотиваційного, що відображає наявність ціннісних орієнтацій студента та мотивів виконання комунікативної діяльності; інтелектуального, характеризується наявністю необхідних знань та інтелектуальних умінь до виконання певних комунікативних завдань; діяльнісного, що визначає здатність оптимально використовувати існуючі комунікативні вміння та навички в процесі інтелектуально-комунікативної взаємодії; рефлексивного, що відображає

вміння аналізувати та оцінювати результати власної комунікативної діяльності.

При вирішенні третього завдання на основі теоретичного аналізу сучасних методик та моделей формування комунікативної компетенції було виявлено основні способи формування комунікативної компетенції студентів ЗВО та визначено інваріантний склад структурних елементів нашої методики, орієнтований на використання педагогічних технологій (технології розвитку критичного мислення, інформаційно-комунікаційних технологій).

Виявлено, що серед різноманітності існуючих методик та моделей досі немає загально-педагогічного механізму формування комунікативної компетенції студентів ЗВО, а розглянуті моделі мають приватно-предметний характер. Отже, незважаючи на наявні роботи в цій галузі, виявляється дефіцит у дослідженні конкретних педагогічних шляхів досягнення якісно нового освітнього результату – сформованої комунікативної компетенції студента ЗВО.

У процесі розв'язання четвертого завдання було розроблено та апробовано методику формування комунікативної компетенції студентів у ЗВО, яка має загально-педагогічну спрямованість. Методика включає взаємопов'язані блоки: *цільовий*, у якому позначено мету, спрямовану на підвищення рівня сформованості комунікативної компетенції студентів ЗВО, методологічні підходи (системно-діяльнісний, компетентнісний, ситуаційно-контекстний), принципи комунікації, особистісної орієнтації, системності, рефлексивності, інтеграції, інтелектуально-комунікативної дослідницької орієнтації, інтелектуально-творчої активності); *змістовний*, що відображає зміст процесу формування комунікативної компетенції (програма факультативного курсу «Основи ділових комунікацій»); *процесуально-технологічний*, що описує процес формування комунікативної компетенції студентів ЗВО на основі інтеграції провідних педагогічних технологій (технології розвитку критичного мислення, інформаційно-комунікаційних технологій) із застосуванням різноманітних методів, прийомів, форм та

засобів навчання; *оціночно-результативний*, у якому виділено критерії, показники та рівні сформованості комунікативної компетенції студентів у ЗВО.

У ході проведення дослідно-експериментальної роботи було доведено ефективність застосування розробленої методики. Згідно з отриманими даними, впровадження нашої методики сприяло підвищенню рівня сформованості комунікативної компетенції студентів ЗВО, що свідчило про ефективність запровадження методики формування комунікативної компетенції студентів у ЗВО.

Проведене дослідження виявило загально-дидактичну значущість запровадження отриманих нами результатів, що підтверджує результативність розробленої методики формування комунікативної компетенції студентів у ЗВО. Однак це не вичерпує дослідження цієї проблеми і воно може бути продовжено у таких напрямках: виявлення закономірностей процесу формування комунікативної компетенції студентів ЗВО, удосконалення технологій підготовки студентів до інтелектуально-комунікативної діяльності, розширення діагностичного інструментарію щодо визначення рівнів сформованості комунікативної компетенції у студентів ЗВО.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Азарх, К. С. Формування комунікативної компетенції студентів-медиків у процесі вивчення української мови як іноземної / К. С. Азарх, С. М. Барабаш // Закарпатські філологічні студії / редкол.: І. М. Зимомря (голов. ред.), М. М. Палінчак, Ю. М. Бідзіля та ін. – Ужгород : Видавничий дім "Гельветика", – 2023. – Т. 1, вип. 27. – С. 9–14.
2. Академічний тлумачний словник (1970-1980). Режим доступу: <http://sum.in.ua/s/kompetentnyj> (дата звернення 12.02.2025 р.)
3. Балл Г. О. Гуманізація загальної та професійної освіти: суспільна актуальність і психолого–педагогічні орієнтири. Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи : монографія / за ред. І. А. Зязюна. Київ : Віпол, 2000. С.134–157.
4. Барановська Л. В., Якимець Л. В. Психологія взаємодії : навч.–метод. посіб. Біла Церква, 2003. 79 с.
5. Барановська Л. В. Навчання студентів професійного спілкування. Біла Церква, 2002. 256 с.
6. Бех І. Д. Законопростір сучасного виховного процесу. Вища освіта України. № 1, 2004. С. 10–13.
7. Бех І. Д. Особистісно–орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади : У 2 кн. Київ : Либідь. Кн. 1, 2003. 280 с.
8. Белкін А. С. Ситуація успіху: як її досягти. Педагогічна майстерність : хрестоматія : навч. посіб. / за ред. І. А. Зязюна. Київ : СПД Богданова А. М., 2008. 462 с.
9. Богдан Ж. Б., Солодовник Т. О. Моделювання професійних і виробничих умов спілкування у студентів технічного профілю. Вісник Нац. ун-ту оборони України : зб. наук. пр. Київ : НУОУ, 2015. Вип. 1 (44). С. 27- ~ 237 ~ 31. URL: <http://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/22855> (дата звернення 28.01.2025).

10. Богдан Ж. Б., Солодовник Т. О. Розвиток духовного потенціалу студентів у вищому технічному навчальному закладі. Переяславская рада: её историческое значение и перспективы развития восточнославянской цивилизации: сб. науч. тр.: по матер. VII Междунар. науч.-практич. конференции, 19-20 декабря 2012 г., Ч. 1. / ред. А. Г. Романовский, Ю. И. Панфилов. Харьков: НТУ «ХПИ», 2013. С. 122-124.

11. Богдан Ж. Формування комунікативної компетентності студентів закладів вищої освіти: монографія / Богдан Ж., Середя Н., Солодовник Т. – Харків : Друкарня Мадрид, 2020. 262 с.

12. Бутенко Т. О. Активні методи навчання у формуванні комунікативної компетентності студентів. Педагогіка, психологія та медико–біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. 2009. № 11. С. 6-9.

13. Бутенко Т. О. Визначення критеріїв сформованості комунікативної компетентності майбутніх інженерів. Наукові праці Донецького національного технічного університету. Сер. Педагогіка, психологія і соціологія. Донецьк, 2009. Вип. 3 С. 130-137.

14. Бутенко Т. О. Готовність студентів-електриків до професійного спілкування українською мовою. Педагогіка і психологія професійної освіти. 2007. № 2. С. 79-85.

15. Бутенко Т. О. Зміст поняття професійного спілкування. Проблеми інженерно-педагогічної освіти. 2007. № 16. С. 59-64.

16. Бутенко Т. О. Мовна компетенція як умова якісної підготовки студентів до професійної діяльності. Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія. 2008, № 3. С. 112-118.

17. Бутенко Т. О. Обґрунтування педагогічної технології формування комунікативної компетентності студентів закладів вищої освіти. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр. Запоріжжя. 2009. Вип. 3 (56). С. 94-98.

18. Бутенко Т. О., Романовський О. Г. Педагогічні умови формування комунікативної компетентності студентів закладів вищої освіти. Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія. 2009. № 3. С. 86-93.

19. Бутенко Т. О., Резнік С. М. Формування комунікативної компетентності фахівців в процесі управлінської підготовки. Наукові праці : наук.–метод. журнал. Сер. Педагогіка. 2009. Вип. 95, т.105. С. 95-99.

20. Бутенко Т. О. Цілі та організація педагогічного експерименту з формування комунікативної компетентності майбутніх інженерів. Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти : зб. наук. пр. / ред. Л. Л. Тovaжнянський, О. Г. Романовський. Харків : НТУ "ХПІ", 2010. Вип. 25 (29). С. 66-71.

21. Бутенко Т. О. Аналіз результатів педагогічного експерименту з формування комунікативної компетентності майбутніх інженерів. Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія. 2012. № 2. С. 32-39.

22. Бутенко Т. О., Романовський О. Г. Педагогічні умови формування комунікативної компетентності майбутніх інженерів. Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія. 2009. № 3. С. 86-93.

23. Васянович Г. П. Педагогічна етика: навч. посіб. Київ : Академвидав, (Серія «Альматер»). 2011. 256 с.

24. Вдовіна О. Особливості формування комунікативної компетенції іноземних студентів. Молодий вчений. 2019. № 5, С. 47–50.

25. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ : Ірпінь : Перун, 2007. 1736 с.

26. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Г. Бусел. Ізд. допов. К. ; Ірпінь : Перун, 2009. 1736 с.

27. Визначення співвідношення емпатійних каналів та їхніх об'єктів відповідно до гендерного аспекту. Ж. Б. Богдан, Д. Крамчанінова. Теорія і

практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія. 2019. № 2. С. 108-115.

28. Волкова Н. П. Професійно-педагогічна комунікація : теорія, технологія, практика : монографія. Д. : ДНУ, 2005. 304 с.

29. Галицька М. Складові комунікативної компетентності студентів вищих навчальних закладів. Навчальний дискурс. 2015. № 2. С. 39–48.

30. Галузяк В. М., Сметанський М. І., Шахов В. І. Педагогіка : навч. посіб. Вінниця : Віноблдрукарня, 2001. 200 с.

31. Гендерні відмінності особистісних характеристик віртуального спілкування молоді студентського віку. Т. О. Солодовник, Ж. Б. Богдан, Н. В. Середа. Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія. 2019. № 3. С. 110-121.

32. Годлевська Д. М. Формування професійної комунікативної компетентності майбутніх соціальних робітників в умовах педагогічного університету : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05. Київ, 2007. 20 с.

33. Годлевська Д. М. Формування професійної комунікативної компетентності майбутніх соціальних робітників в умовах педагогічного університету : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05. Київ, 2007. 289 с.

34. Гончаренко С. У. Зміст загальної освіти і її гуманітаризація. Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи : монографія / за ред. І. А. Зязюна. Київ : Віпол, 2000. С. 81–107.

35. Гура Т., Попова Г., Середа Н. Наративні інструменти самопрезентації в діловому спілкуванні технічних фахівців. Університети і лідерство. Національна академія педагогічних наук України, Інститут вищої освіти, Національний авіаційний університет. 2016. № 3.

36. Гуревич Р. С. Теоретичні і методичні основи організації навчання у професійно-технічних закладах : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Київ, 1999. 42 с.

37. Данченко Г.В. Психологічні детермінанти розвитку комунікативної компетентності менеджера освіти шкільного рівня : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2002. 43 с.

38. Дементьєва Т.І. Формування комунікативної компетенції студентів–іноземців підготовчих факультетів у процесі навчання : автореф. дис. ... канд. пед наук : 13.00.09. Харків, 2005. 20 с.

39. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : навч. посіб. К. : Академвидав, 2004. 352 с.

40. Долинська Л. В., Черевко В. П. Формування комунікативної компетентності майбутніх менеджерів : навч.–метод. посібник Київ. : ДЦССМ, 2001. 95 с.

42. Жирун О. А. Психологічні особливості розвитку комунікативної компетентності майбутнього редактора у взаємодії з авторами : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2006. 23 с.

43. Застосування педагогічних технологій у підготовці майбутніх фахівців у сучасних умовах освіти. Ж. Б, Богдан, Т. О. Солодовник. Сучасні педагогічні технології в освіті : зб. наук.-метод. пр. / ред. Р. П. Мигущенко, Ю. І. Панфілов. Харків : НТУ "ХПІ", 2016. С. 27-35.

44. Зубенко Л. Г., Нємцов В. Д. Культура ділового спілкування : навч. посіб. Київ : ЕксОб, 2000. 200 с.

45. Касаткіна О. В. Психолого–педагогічні основи розвитку комунікативної компетентності студентів (на прикладі вивчення англійської мови) : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Івано–Франківськ, 2007. 23 с.

46. Коваленко Е. Э., Коваленко Д. В., Брюханова Н. О., Мельниченко О. О. Сучасний підхід до визначення та формування основних складових освітньої програми підготовки фахівців за спеціальністю 015 «Професійна освіта (за спеціалізаціями)». Проблеми інженерно-педагогічної освіти. 2017. № 56-57. С. 6-18.

47. Ковальова, І. О. Розвиток комунікативної компетенції студентів під час викладання дисципліни «Фахова українська мова». Наукові записки. Серія: Філологічні науки, (211), 2024. 51–57.

48. Козак С. В. Формування іномовної комунікативної компетенції майбутніх фахівців морського флоту : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Одеса, 2001. 20 с.

49. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи : колективна моногр. / за ред. О. В. Овчарук. Київ : К.І.С, 2004. 111 с. (Біб-ка з освітньої політики).

50. Костриця Н.М. Формування українського професійного мовлення у студентів вищих навчальних закладів економічної освіти України : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2002. 200 с.

51. Макаренко С. С. Психологічні умови розвитку комунікативної компетентності учителя : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2001. 17с.

52. Максименко І. Г. Формування комунікативної компетентності студентів технічного університету. Теоретичні та методичні засади розвитку педагогічної освіти: педагогічна майстерність, творчість, технології : зб. наук. праць / за ред. Н. Г. Ничкало. Харків : НТУ «ХП», 2007. С.413–416.

53. Назаренко Н. С. Формування комунікативної компетентності майбутніх документознавців у процесі вивчення гуманітарних дисциплін : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2008. 20 с.

54. Нечепоренко Л. С. Мовленнєва культура як умова успішної управлінської діяльності. Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно–технічної еліти : зб. наук. пр. / за ред. Л. Л. Тovaжнянський, О. Г. Романовський. Вип. 4. Харків : НТУ «ХП», 2002. С. 170–174.

55. Пентилюк М. І. Культура мови і стилістика : проб. підруч. для гімназій гуманітар. профілю. К. : Вежа, 1994. 240 с.

56. Петрук В. А. Теоретико–методичні засади формування базових професійних компетенцій у майбутніх фахівців технічних спеціальностей : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Київ, 2008. 37 с.

57. Пов'якель Н. І. Психологічна готовність до партнерства і особливості професійної саморегуляції практичного психолога. Психологія: Зб. наук. пр. НПУ ім. М. П. Драгоманова. Вип. 2. Київ, 1998. С. 103-108.

58. Ромащенко І. В. Формування комунікативної компетенції маркетологів як головна складова мовної освіти / І. В. Ромащенко // Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка: Збірник наукових праць. – 2009. - № 3(27). – Ч.2. – С. 192-195.

59. Серeda Н. В., Солодовник Т. О. Методичні вказівки та контрольні завдання з курсу "Педагогічне спілкування та риторика" : для студ. денної та заочної форм навч. освітнього ступеню "магістр" спец. 8.18010021 "Педагогіка вищої школи" ; Харківський політехнічний ін-т, нац. техн. ун-т. Харків : НТУ "ХПІ", 2016. 64 с.

60. Серeda Н. В., Пономарьов О. С. Методичні вказівки та контрольні завдання з курсу "Педагогічна етика" : для студ. денної та заочної форм навч. освітнього ступеню "магістр" спец. 8.18010021 "Педагогіка вищої школи" ; Харківський політехнічний ін-т, нац. техн. ун-т. Харків : НТУ "ХПІ", 2016. 68 с.

61. Сисоєва С. О., Кристоичук Т. Є. Педагогічний експеримент у наукових дослідженнях неперервної професійної освіти : навч. метод. посіб. Луцьк : Волинська обласна друкарня, 2009. 460 с.

62. Сисоєва С. О. Педагогічні технології у неперервній професійній освіті. Неперервна професійна освіта: філософія, педагогічні парадигми, прогноз : наук. вид. / за ред. В. Г. Кременя ; АПН України, Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України. Київ : Наукова думка, 2003. С. 449–564.

63. Тимчук І.М. Використання активних форм роботи для формування комунікативних компетенцій на прикладі вивчення теми «Сфера послуг. Ресторан». Мовна освіта в сучасних ЗВО: тенденції, виклики, перспективи:

зб.тез Всеукраїнської наук.-практ. конф з міжнародною участю, м. Біла Церква, 6-7 березня 2020 р.

64. Федоренко Ю. П. Формування у старшокласників комунікативної компетенції в процесі вивчення іноземної мови : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.09. Луцьк, 2005. 20 с.

65. Федько О. Формування комунікативної компетенції студентів-іноземців у процесі вивчення української мови / О. Федько // Актуальні питання гуманітарних наук. - 2022. - Вип. 51. - С. 363-366.

66. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник : близько 2500 термінів Харків : Прапор, 2005. 640 с.

67. Щербатюк Л. Б. Формування професіоналізму студентів закладів вищої освіти–механіків у процесі фахової підготовки : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Одеса, 2007. 22 с.

68. Щербан Т.Д. Компетентність – якісна характеристика спілкування. Проблеми загальної та педагогічної психології. Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка / за ред. С.Д.Максименко, Т.Д.Щербан. Київ : Гнозис, 2002. Т. IV. С. 327-332.

Прийоми технології розвитку критичного мислення

Прийом *«Вірні та невірні твердження»*: студенти обирають «вірні твердження» із запропонованих викладачем, описуючи задану тему та обґрунтовуючи свою відповідь, узагальнюючи та закріплюючи таким чином наявні знання з теми.

Прийом *«Ключові терміни»*: студенти вигадують розповідь або розставляють терміни у певній послідовності, а потім, на стадії осмислення змісту, шукають підтвердження зробленим припущенням, розширюючи та примножуючи свої знання з теми, що вивчається.

Прийоми *«Зведена таблиця»* і *«Концептуальна таблиця»* особливо корисні закріплення пройденого навчального матеріалу, коли передбачається порівняння кількох об'єктів чи питань. У концептуальній таблиці по горизонталі розташовується те, що підлягає порівнянню, по вертикалі – різні риси та властивості, якими це порівняння відбувається. Головна відмінність зведеної таблиці від концептуальної у тому, що «лінії порівняння», тобто характеристики, якими порівнюються різні явища чи поняття, формують самі студенти.

Прийом *«Кошик (ідей, понять)»* використовується з метою актуалізації наявних знань. Технологія прийому у тому, що це відомості коротко як тез записуються викладачем у «кошику» ідей, у якому «скидаються» факти, думки чи поняття з певної теми. Далі в ході практичного заняття ці розрізнені факти логічно зв'язуються між собою і можуть переходити до наступного прийому *«Логічні ланцюжки»*, що сприяє розвитку уваги та логічного мислення студентів, або прийому *«Ранжування»*, завдяки якому студенти вчаться аналізувати і розглядати проблему з різних сторін і точок зору. Такі прийоми використовуються для стимулювання мисленнєвої діяльності студентів.

Прийом *«Вільний лист»* сприяє як систематизації знань, та й розвиває логічне мислення студентів. Технологія прийому ось у чому: викладач озвучує

проблему; протягом трьох хвилин студенти у вільній формі записують усі свої думки; у процесі обговорення відбувається фіксація ідей; виділяються припущення які мають значення вивчення нової теми.

Прийом *«Упорядкування кластера»*. Слово «кластер» у перекладі означає

«пучок, сузір'я» і дозволяє студентам вільно мислити, розмірковувати на запропоновану тему, сприяє розвитку рефлексії. Може бути використаний різних стадіях заняття.

Прийом *«Мозковий штурм»* («brainstorming») - метод вирішення проблем на основі стимулювання творчої активності та мисленнєвої діяльності студентів. Його мета – організація колективної мисленнєвої діяльності студентів. Заохочується ризик та прийняття нестандартних рішень.

Прийом *«Інсерт»* (I – interactive, N – noting, S – system, E – effective, R – reading та T – thinking) означає «системну розмітку для ефективного читання та роздумів». Такий прийом розвиває здатність пов'язувати раніше відомий матеріал із новим; формує вміння ранжувати інформацію за рівнем новизни; розвиває у студентів вміння аналізувати та класифікувати нову інформацію; стимулює студентів до подальшого вивчення теми.

«Лекція зі стопами». Особливість його використання у тому, що лекція (нова тема) читається дозовано. Після кожної значеннєвої частини обов'язково робиться зупинка. Під час стопу йде обговорення проблемного питання або дається завдання, яке виконується в групах або індивідуально.

Прийом *«Зигзаг»*. Мета полягає у вивченні та систематизації великого за обсягом матеріалу. Усі студенти поділяються на групи, яким видаються тексти різного інформаційного змісту. Кожен студент працює зі своїм текстом, виділяє головне, становлячи опорний конспект. Після закінчення роботи студенти переходять до груп експертів. Презентацію відомостей на окремі теми проводить один із експертів, інші вносять доповнення, відповідають на запитання — йде «друге слухання» теми. Підсумком заняття може бути дослідницьке чи творче завдання з вивченої тематики.

Прийом «*Зигзаг 2*» використовується для інформаційних текстів меншого обсягу. Відмінністю є те, що текст вивчається всіма студентами, а принцип розподілу на групи ґрунтується на питаннях до цього тексту, кількість яких має співпадати з кількістю учасників групи. До експертних груп збираються фахівці з одного питання для більш детального вивчення та обміну думками. Повернувшись до робочих груп, експерти послідовно представляють варіанти відповіді свої питання. Цей прийом забезпечує активну діяльність усіх членів студентської групи, створюючи тим самим партнерські відносини для навчання спільно, яке активізує їхню комунікативну діяльність.

Прийом «Навчальна дискусія». Переваги цієї процедури полягають у тому, що всі до одного студенти залучені до дискусії, незалежно від чисельності групи. Живий обмін ідеями між студентами дає можливість розширити їхній словник, познайомитися з різними уявленнями з проблем, що розглядаються.

Перехресна дискусія. Слово «перехресна» передбачає зіткнення протилежних точок зору. Технологія полягає в наступному: викладач готує до обговорення питання у певному форматі, яке має бути проблемним, стрижневим для теми, що вивчається, і, відповідно, не мати однозначної відповіді. Пошук аргументів для відповіді повинен припускати використання всього спектра інформації та бути активним обміном ідеями з запропонованої теми.

Прийом «Спільний пошук». Технологія проведення наступна: викладач чи самі студенти формулюють та записують питання чи низку питань з нової теми. Хороші питання дозволяють зробити процес дискусії більш невимушеним, відкритим. Кожен студент обмірковує протягом заданого часу свою відповідь та записує свої ідеї. Це дає можливість не тільки чітко і грамотно сформулювати думку, а й залучає до роботи всю групу, а не лише її активну частину.

Одним із найефективніших прийомів усної рефлексії є «*Прес-конференція*». Її цільове призначення полягає у діагностиці рівня засвоєння

нового матеріалу, а й у формуванні в студентів вміння грамотно формулювати питання, і аргументовано вибудовувати свої відповіді. Мисленнєва діяльність стає активною, коли студент цілеспрямовано думає, висловлюючи свої думки власними словами.

«Есе» (лат. «досвід») – роздуми у письмовій формі, що відбивають думку автора, його думку, узгоджуються з його досвідом. Це вільний лист на задану тему, де цінується самостійність, прояв індивідуальності, дискусійність, оригінальність вирішення проблеми, аргументації. Написання есе покликане звернути студента до власного досвіду. Суть полягає в тому, щоб розгорнуто та логічно висловити свої думки у письмовій формі.

Письмові творчі роботи студента можуть бути одиницями портфоліо. «Портфоліо» – це набір творчих робіт студентів, що пов'язує окремі види їхньої діяльності на більш повну картину. Портфоліо – технологія, орієнтована на формування у студентів необхідних навичок рефлексії. Це спланована індивідуальна добірка досягнень людини, щось більше, ніж просто папка студентських робіт. Навчальні портфоліо дозволяють судити про ідеї студента, його інтереси, мотивацію, знання, навички, і досягнення. Цей прийом також забезпечує високий рівень документованості процесу навчання.

«Основи комунікативної взаємодії в умовах навчального процесу»

Тест (авторський варіант)

Мета: оцінка рівня сформованості інтелектуального компонента комунікативної компетенції студентів ЗВО (знання засад інтелектуально-комунікативної взаємодії людей у професійній діяльності).

1. Компетентність – це...

- а) сукупність знань, умінь та навичок;
- б) здатність та готовність до самостійного управління власною діяльністю;
- в) частина психології особистості, пов'язана з його пізнавальними процесами та свідомістю.

2. Комунікативна компетентність – це...

- а) сукупність знань про способи поведінки людини у процесі спілкування; б) здатність та готовність до комунікації, організації взаємодії, співробітництва;
- в) використання у спілкуванні певних ролей для його успішності.

3. Одним із основних критеріїв комунікативної компетентності є:

- а) встановлення необхідних контактів;
- б) партнерська позиція у спілкуванні;
- в) орієнтованість у різних ситуаціях, заснована на знаннях, вміннях та навичках.

4. Визначити механізм міжособистісної взаємодії: «сприйняття та оцінка іншого шляхом поширення нею характеристик будь-якої соціальної групи».

- а) ідентифікація; б) емпатія; в) стереопозиція.

5. Письмову та усну мову розрізняють:

- а) із засобів спілкування; б) за способами спілкування;
- в) за виконуваною функцією; г) за умовами спілкування.

6. Спілкування-це...

1. планомірний та цілеспрямований вплив на свідомість та поведінку людини з метою формування певних установок, понять, принципів, ціннісних орієнтацій;

2. складний, багатоплановий процес встановлення та розвитку контактів для людей, що породжується потребами у спільній діяльності;

3. процес цілеспрямованої передачі суспільно-історичного досвіду; організація формування знань, умінь та навичок.

7. Соціальний інтелект-це...

1. здатність розуміти речі та предмети матеріального світу та робити з ними якісь дії;

2. певний рівень розвитку мисленнєвої діяльності людини, що забезпечує можливість набувати нових знань і ефективно використовувати їх у ході життєдіяльності;

3. здатність розуміти людей та взаємодіяти з ними.

8. Психологічні прийоми у діловому спілкуванні:

1. виголошення вголос імені та по батькові співрозмовника;

2. регулярне перебивання співрозмовника;

3. добрий і приємний вираз обличчя.

9. Вербальний засіб спілкування:

1. інтонація;

2. міміка;

3. мова.

10. Функції спілкування:

1. соціальна;

2. креативна;

3. експресивна.

11. Види рефлексивного слухання:

1. з'ясування;

2. перефразування;

3. мовчання.

12. Організація спільної діяльності визначає наступний бік спілкування:

1. перцептивну;

2. інтерактивну;

3. комунікативну.

13. Ефективний метод впливу на партнера з комунікації:

1. навіювання;

2. примус;

3. переконання.

14. Які з цих властивостей особистості є професійними складовими її сформованості?

1. грамотність, самостійність;

2. активність, комунікабельність;

3. вихованість, освіченість.

15. Подання це:

1. образи предметів, що зараз впливають на органи почуттів;

2. образи бажаного майбутнього;

3. образи минулого минулого.

16. Конфліктоген - це слова, дії (бездіяльності), які:

1. сприяють виникненню конфлікту;

2. перешкоджають виникненню конфлікту;

3. допомагають вирішити конфлікт.

17. Визначте, яка з смислових характеристик відповідає поняттю «внутрішньо-особистісний конфлікт»:

1. конфлікт, що виникає між людьми через несумісність їхніх поглядів;

2. зіткнення протилежно спрямованих цілей, позицій, думок, поглядів партнерів зі спілкування;

3. стан незадоволеності людини будь-якими обставинами її життя, пов'язаний з наявністю у неї суперечливих один одному інтересів, прагнень, потреб.

18. Конфліктна ситуація - це:

1. збіг обставин;
2. нагромадження протиріччя;
3. відкрите протистояння інтересів.

19. Визначте, яка з смислових характеристик відповідає поняттю конструктивний конфлікт»:

1. конфлікт, у якому руйнуються міжособистісні зв'язки, різко знижується продуктивність роботи, а вирішення проблеми стає неможливим;
2. конфлікт, що не виходить за межі ділових відносин;
3. конфлікт, що проявляється як суперечність між очікуваннями окремої особистості та сформованими у групі нормами поведінки та спілкування.

20. Із запропонованих визначень виберіть те, що за змістом підходить до поняття «мораль»:

1. усталені у суспільстві принципи, норми, правила поведінки;
2. осмислення цінності як самого себе, а й інших;
3. наука, що вивчає моральність.

21. Вчинки та форми спілкування людей, засновані на моральності, естетичному смаку та дотриманні певних норм і правил – це ...:

1. манери;
2. культура поведінки;
3. моральні норми та правила.

22. Основними елементами техніки мови є:

1. зрозумілість, виразність, логічність побудови мови;
2. темп, модуляція голосу, ритм, дикція;
3. плач, сміх, кашель, зітхання, паузи.

23. Вміння вдало поєднувати різні елементи у своєму зовнішньому вигляді

1. показник етики;
2. показник рівня культури;
3. естетичний смак.

24. Процес, що виникає при міжособистісній взаємодії на основі природного спілкування і протікає у вигляді сприйняття і розуміння однією людиною іншого, – це...:

1. комунікація;
2. зворотний зв'язок;
3. соціальні перцепції.

25. На вербальному рівні як передача інформації використовується:

1. жестикуляція та пози;
2. міміка та пантоміміка;
3. людської мови.

26. Який тип взаємодії передбачає труднощі та перешкоди у досягненні цілей?

1. кооперація;
2. конкуренція;
3. корпорації.

27. Основні принципи мовного на аудиторію:

1. люб'язність, результативність, промовистість;
2. доступність, інтенсивність, експресивність;
3. змістовність, грамотність, наочність.

28. До механізму взаєморозуміння належить таке поняття:

1. експресія;
2. емпатія;
3. комунікація.

29. Який із видів спілкування передбачає контактне на пряму, а через посередника?

1. безпосереднє;
2. непряме;
3. невербальне.

30. Який із видів спілкування передбачає контактне на пряму, а через посередника?

1. безпосереднє;
2. непряме;
3. невербальне.

31. Який відсоток інформації передається невербальними каналами?

1. близько 30%;
2. близько 50%;
3. понад 65%.

32. Соціальна перцепція - це:

1. здатність встановлювати та підтримувати необхідні контакти з іншими людьми;
2. процес двостороннього обміну інформацією, ведучий взаємному розумінню між співрозмовниками;
3. процес сприйняття партнерів зі спілкування.

33. Організація спільної діяльності визначає наступний бік спілкування:

1. перцептивну;
2. інтерактивну;
3. комунікативну.

34. Ділова зона спілкування передбачає:

1. відстань від 0,5-1,2 м;
2. відстань від 12-37 м;
3. відстань понад 4 метри.

35. Аргументи застосовують з метою:

1. захисту своїх поглядів і н а м і р і в ;
2. докази своєї п е р е в а г и ;

3. схилити партнера до будь-якої дії.

36. Основними функціями мови у психології вважаються:

1. комунікативна, перцептивна, інтерактивна;
2. узагальнення, об'єднання;
3. розвиваюча, інформаційна, рефлексивна.

37. Індивідуально – психологічні особливості особи, які виявляються в конкретній формі і є умовою успішної роботи в ній, характеризують:

1. темперамент;
2. волю;
3. можливості.

38. Пошук вирішення у конфлікті, що задовольняє інтереси двох сторін, це...:

1. компроміс;
2. співробітництво;
3. пристосування.

39. Визначте, яка зі смислових характеристик відповідає поняття «міжособистісний конфлікт»:

1. конфлікт, що виникає між людьми через несумісність їхніх поглядів;
2. зіткнення протилежно спрямованих цілей, позицій, думок, поглядів партнерів зі спілкування;
3. стан незадоволеності людини будь-якими обставинами її життя, пов'язаний з наявністю у неї суперечливих один одному інтересів, прагнень, потреб.

40. Правильна поведінка в конфліктній ситуації, це:

1. не дозволяйте собі відповідати агресією на агресію;
2. демонструйте свою перевагу;
3. дивіться ситуацію тільки зі своєї позиції.

41. Стратегії поведінки в конфлікті – це...:

1. домінування, провокування;
2. уникнення, суперництво;
3. аргументація, виправдання.

42. Під діловим етикетом розуміють ...:

1. сукупність вимог до поведінки та спілкування співробітника;
2. сукупність цінностей, норм, звичок, традицій, форм поведінки та ритуалів, властива цій організації;
3. сукупність фіксованих норм, правил поведінки, зумовлених службовим становищем співробітника, яким працівник має слідувати звично, майже автоматично.

43. Професійними моральними нормами були і залишаються:

1. ввічливість, тактовність, запобігливість, терпіння;
2. нечесність, неухважність, непоступливість;
3. організованість, відповідальність, акуратність.

44. Створення свого ділового іміджу – це ...:

1. показник рівня освіти людини;

2. показник рівня культури;
3. показник рівня становища людини у суспільстві.

45. Принципи ділового етикету - це:

1. пунктуальність, грамотність, конфіденційність, доброзичливість, уважність;
2. відповідальність, організованість, заповзятливість, винахідливість, акуратність;
3. товариськість, уважність, рішучість, ризикованість.

46. Питання на які не можна відповісти «так» чи «ні» і які вимагають пояснення:

1. риторичні;
2. відкриті;
3. орієнтовні.

47. На формування ділового іміджу працівника впливають такі фактори:

1. рівень освіти та самоосвіти, виховання та рівень культури людини;
2. думка оточуючих людей;
3. індивідуально – психологічні особливості людини.

48. Комунікативна культура, це ...:

1. знання, уміння, навички у сфері організації взаємодії людей у професійній сфері, що дозволяють встановлювати психологічний контакт із діловими партнерами;
2. взаємний обмін суб'єктивним досвідом людей, які перебувають у просторової близькості, які мають можливість бачити, чути, торкатися один одного, легко здійснювати зворотний зв'язок;
3. процес двостороннього обміну інформацією, що веде до взаємного розуміння.

49. Облік складу аудиторії, змісту та характеру виступу, об'єктивна самооцінка оратора - це фактори, що впливають на ...

1. на хід дискусії
2. прийняття рішення під час переговорів
3. комунікативне спілкування
4. ділову розмову

50. Утримати та посилити увагу слухачів можна за допомогою

1. способів емпатії людини
2. методів, що підтверджують аргументи
3. станів слухачів
4. засобів впливу на слухача

**ПРОГРАМА
ФАКУЛЬТАТИВНОГО КУРСУ
«ОСНОВИ ДІЛОВИХ КОМУНІКАЦІЙ»**

м. Київ, 2025

Анотація:

Програма навчання студентів «Основи ділових комунікацій» сприяє розвитку комунікативних навичок ділового спілкування, необхідних для подальшої професійної діяльності.

Програма призначена для викладачів середніх спеціальних та вищих навчальних закладів, молодіжних клубів та об'єднань, які ведуть роботу з навчання студентів за основами ділового спілкування.

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Сучасні підприємства нашої країни потребують кваліфікованих кадрів, які вміють не тільки читати та перекладати спеціальну літературу іноземною мовою, а й вільно спілкуватися.

Освітня програма навчання студентів основ ділових комунікацій спрямована на формування комунікативних компетенцій студентів у галузі ділового спілкування. Програма розроблена відповідно до завдань модернізації освіти, враховуючи вимоги до рівня мовної підготовки студентів.

Випускники ЗВО найчастіше психологічно та професійно не готові використовувати в роботі отримані знання. На практиці у молодих фахівців виникає бар'єр, який зводиться до відсутності навичок ділового спілкування.

Програма факультативного курсу має яскраво виражену практичну спрямованість, тобто спрямованість формування комунікативної компетенції студентів у сфері ділових комунікацій. У ній приділяється значна роль і теоретичним відомостям про роботу в офісі, на підприємстві, про працевлаштування в умовах ринку праці.

Провідними засадами відбору матеріалу є: науковість, достовірність, сучасність, типовість.

Процес навчання студентів основ ділових комунікацій будується:

- на особистісно-орієнтованому підході, що реалізується через облік потреб, мотивів, інтересів студентів (тестування на початок навчання та наприкінці навчання);
- на диференційованому підході, що передбачає врахування рівня навчання студентів і реалізується через використання матеріалів різного рівня складності.

В основу технології навчання основ ділових комунікацій закладено залучення студентів в інтелектуально-комунікативну взаємодію через: ділові та рольові ігри, дослідницькі проєкти, тематичні дискусії, практичні тренінги, проблемні ситуації, конференції, конкурси, психологічні тести тощо.

Самостійна робота студентів у рамках цієї програми передбачає: роботу з довідковою літературою, словниками; складання словника спеціальних термінів; підготовку діалогів до ділових та рольових ігор; роботу над індивідуальними та груповими проєктами; індивідуальну дослідницьку діяльність та підготовку до участі у наукових конференціях; написання

ділових листів; складання резюме; роботу з документацією тощо.

Цілі та завдання програми факультативного курсу:

Мета полягає у навчанні студентів основам ділових комунікацій.

Завдання:

1. Створити умови для інтелектуально-комунікативної взаємодії суб'єктів освітнього процесу;
2. Стимулювати індивідуально-особистісні прояви, стилю поведінки у професійно-обумовлених ситуаціях майбутньої професії;
3. Розширити активний та пасивний словник ділової сфери спілкування.
4. Навчити студентів використовувати граматичні явища і синтаксичні конструкції, притаманні усному і письмовому діловому спілкуванню.
4. Розвинути вміння:
 - професійного спілкування;
 - індивідуальної дослідницької діяльності;
 - програвання сюжетно-рольових ситуацій (ділові ігри);
 - навчального співробітництва під час виконання колективних пізнавально-пошукових проєктів.
5. Навчити студентів керувати своїми емоціями у різних ситуаціях.
6. Навчити студентів спілкуватися і співпрацювати з іншими людьми, вести переговори та розмови на професійні теми.

Відмінною особливістю програми є те, що вона безпосередньо спрямована на розвиток навичок ділового спілкування. Програма дає змогу отримати знання основ ділових комунікацій; удосконалювати вміння та формувати комунікативні навички, необхідні для успішної професійної діяльності; вільно вступати в інтелектуально-комунікативну взаємодію.

Вікові особливості студентів, що у реалізації освітньої програми.

Освітня програма навчання студентів основ ділових комунікацій призначена для студентів 1-2 курсів вищих навчальних закладів віком 17-19 років.

Даний віковий період характеризується стійкістю емоцій і різноманітням почуттів, що переживаються, особливо моральних і суспільно-політичних. Основною змістовною характеристикою емоційної сфери студентів є емоції, пов'язані з очікуванням майбутнього. Згідно з цим фактом, емоційною основою у нашому дослідженні може стати орієнтація освітнього процесу на майбутню професію, а саме на успішну професійну діяльність. У зв'язку з цим у процесі навчання можуть бути використані професійно орієнтовані тексти для читання, ділові листи, проблемні дискусії та ситуації, тематичні доповіді, проєкти, прес-конференції, професійно спрямовані творчі завдання.

Режим занять

Практичні заняття проводяться за розкладом відповідно до календарно-тематичного плану на навчальний рік. Основною формою організації процесу

є групове заняття.

Очікувані результати та способи їх перевірки

Факультативний курс забезпечує інтелектуально-комунікативну взаємодію суб'єктів освітнього процесу, внаслідок якого відбувається активне формування комунікативної компетенції студентів ЗВО.

Після закінчення навчання студенти повинні

Знати:

- основи ділових комунікацій;
- способи та прийоми ділового спілкування;
- правила ділового етикету;
- лексико-граматичні мовні структури;
- професійно орієнтовану лексику.

Вміти:

- вміти використовувати технології ділові взаємодії на практиці;
- користуватися вербальними та невербальними засобами ділового спілкування;
- проєктувати імідж ділової людини;
- спілкуватися та співпрацювати з іншими людьми;
- вступати до комунікативного діалогу на певні теми з використанням ділової лексики, формул мовного та ділового етикету;
- програвати сюжетно-рольові ситуації;
- вести переговори та бесіди на професійні теми;
- оформляти ділову кореспонденцію;
- керувати своїми емоціями в різних професійно-орієнтованих ситуаціях;
- проводити інтелектуально-комунікативну дослідницьку діяльність.

Для відстеження рівня засвоєння студентами змісту програми та своєчасного внесення корекції доцільно використовувати такі форми контролю: тематичний, підсумковий.

1. **Тематичний контроль** – перевірка вирішення заздалегідь визначених завдань чи програмного матеріалу (контрольні тематичні заняття, захист проєктів).

2. **Підсумковий контроль**- Оцінка результатів навчання за рік у формі заліку.

Методи педагогічного моніторингу:

- спостереження;
- анкетування;
- тестування;
- опитування.

Форми педагогічного моніторингу:

- заняття контролю знань (тематична, підсумкова діагностика знань, умінь та навичок студентів);

- співбесіди;
- дискусії

Форми підбиття підсумків реалізації програми

Протягом навчального року студенти виступають на показових заняттях, захищають проєкти, беруть участь у фестивалях, конференціях, конкурсах, вікторинах.

Наприкінці навчального року студенти складають залік у вигляді захисту проєкту з обраної теми. Діагностика проводиться наприкінці навчального року.

Характеристика програми

Програма складається із трьох частин, підструктурами якої є:

I. Теоретико-практичний блок «Комунікативний аспект процесу комунікації», що висвітлює аспекти формування комунікативної компетенції (10 год, СРС – 2 години).

II. Практико-орієнтований блок, що включає комплекс практичних завдань, що передбачає введення студентів у логіку виконання складних інтелектуально-комунікативних функцій (20 годин, СРС – 10 годин).

НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

I. Теоретико-практичний блок

Розділ I «Комунікативний аспект процесу комунікації»			
Тема	Назва теми	Кількість годин	СРС
1.1	Комунікативна компетенція, її інтеграційні складові, структура.	1	
1.2	Прогнозування і програмування комунікативної ситуації	1	
1.3	Спілкування. Засоби спілкування.	1	
1.4	Комунікативна культура. Управління комунікативною ситуацією.	1	
1.5	Мовленнєва поведінка. Мовленнєва компетенція.	1	
1.6	Етика ділового спілкування	1	
1.7	Проектування ділового спілкування	1	
1.8	Відкрита комунікація	1	
1.9	Письмова комунікація	1	1
1.10	Усна комунікація	1	1
		10год	2год
Всього:		12год	

II. Практико-орієнтований блок

Розділи	Назва розділу, теми	Кількість годин	СРС
<i>1 семестр LEVEL I</i>			
Розділ I	Працевлаштування	4	4
	1. Самопрезентація.	1	2
	2. Професія та кар'єра.	1	
	3. Працевлаштування.	1	1
	4. Співбесіда.	1	1
Розділ II	Сучасний заклад освіти та його організація.	13	6
	5. Робочий день викладача.	1	1
	6. Посадові вказівки.	1	
	7. Управління.	1	
	8. Корпоративна культура	1	
	9. Кар'єрне зростання.	1	

	10. Психологічний портрет викладача.	1	1
	11. Імідж ділової людини	1	1
	12. Захист проекту.	2	1
	13. Ділова зустріч.	2	1
	14. Переговори.	2	1
	Індивідуальні консультації (підготовка до конференцій, конкурсів, олімпіад)	2	
Всього:		19	10
	Залік	1	

III. ЗМІСТ ПРОГРАМИ З ТЕМ:

Розділ I Теоретико-практичний блок «Комунікативний аспект процесу комунікації»

Тема 1. Комунікативна компетенція, її інтеграційні складові, структура.

Комунікативна компетентність як багаторівнева освіта. Комунікативна компетенція та компетентність. Історичний огляд, науковий аналіз понять. Структура комунікативної компетенції. Інтеграційні складові. Компонентний склад. Способи формування.

Тема 2. Прогнозування та програмування комунікативної ситуації.

Прогнозування. Програмування комунікативної ситуації. Формування вміння осмислити програму та результативність спілкування, у будь-якому типі комунікаційної поведінки. Результативність та рефлексія.

Тема 3. Спілкування. Засоби спілкування.

Спілкування. Засоби спілкування. Комунікація. Моделювання різних форм спілкування (суперечка, дискусія, полеміка). Формування умінь володіння засобами та способами спілкування, умінь оцінювати інформацію, аналізувати та контролювати висловлювання співрозмовника, читати та користуватися схемами, таблицями, моделями.

Тема 4. Комунікативна культура. Управління комунікативною ситуацією.

Комунікативна культура. Комунікативні ситуації та їх види. Управління комунікативною ситуацією. Формування вміння організувати увагу та розумову діяльність співрозмовника, резюмувати його мовленнєву поведінку та рефлексувати свою тактику спілкування.

Тема 5. Мовленнєва поведінка. Мовленнєва компетенція.

Мовленнєва поведінка. Мовленнєва компетенція. Моделювання мовної поведінки. Знання мови, розуміння функцій мови та традицій, що регулюють її використання.

Тема 6. Етика ділового спілкування.

Ділове спілкування. Ділова комунікація. Ідеї, факти, думки, цінності ділової комунікації. Комунікативне маніпулювання. Засоби ділової комунікації. Показники ефективності ділової комунікації. Етика ділового спілкування. Вирішення комунікативних завдань; самостійне складання конфліктних комунікативних ситуацій

Тема 7. Проєктування ділового спілкування

Концепція проєктування. Опанування прийомів реферування професійного опосередкованого спілкування, навичок ділового спілкування, у своїй використовується метод проєктів (презентації). Моделювання ситуацій

переговорів, ділових розмов, нарад. Поставлені цілі та завдання досягаються також у ході самостійної роботи студентів.

Тема 8. Відкрита комунікація

Збагачення позитивного досвіду спілкування з партнерами, що сприяє запобіганню помилкам у реальному житті. Форми відкритої комунікації. Відкрита дискусія з запропонованої теми.

Тема 9. Письмова комунікація

Письмова комунікація рідною мовою. Практичне володіння навичками писемної комунікації. Написання особистих та ділових листів, заяв, електронних повідомлень. Розвиток логічного мислення, аналітичних здібностей до системної передачі даних, адекватна передача інформації різним аудиторіям та соціальним групам онлайн та офлайн.

Тема 10. Усна комунікація

Усна комунікація рідною мовою. Відпрацювання умінь усної комунікації у діалозі: говорити повільно; не переривати співрозмовника; уникати застосування сленгу; заохочувати зворотний зв'язок із співрозмовником, або давати коментарі; спостерігати за невербальними сигналами. Відповіді питання повними (неповними) пропозиціями.

Висловлювання своєї точки зору, стосунки. Зв'язна розповідь, переказ із заданого питання. Участь у діалозі.

Вправи для вдосконалення навичок інтелектуально-комунікативної взаємодії:

1) вимовити імпровізовану промову на одну з наступних тем:

- Що має знати педагог у сфері комунікативної діяльності;
- Комунікативна поведінка в організації;
- Мотивація комунікативної поведінки;
- Прийоми спілкування з діловим партнером.

2) робота з таблицями:

«Недоліки спілкування» (необхідно заповнити на основі виявлених студентом правил спілкування другий та третій стовбець):

Недоліки у спілкуванні	Реакція	Способи подолання
Невміння підтримувати увагу співрозмовника		
Труднощі у розподілі уваги між усіма учасниками		
Гостра реакція на будь-які відхилення в поведінці партнера зі спілкування		
Загравання		
Невміння знайти правильний тон у спілкуванні		
Невміння концентрувати увагу на головному		
Невиразність мови		
Механічне перенесення чужого досвіду у свою роботу		

3) Вправи на миттєву реакцію (один студент каже фразу від імені

одного співрозмовника, а інший відповідає відповідно до отриманої інструкції):

Фраза	Інструкція
Ви сьогодні чудово виглядаєте!	Подякувати і висловити у відповідь комплімент
Можна мені увійти в кабінет?	Дозволити. При цьому ввічливо, але чітко висловити невдоволення
Самі читайте свій план!	Коректно зупинити і переконати в необхідності ознайомитись
У вас пляма на костюмі!	Етично відповісти на зауваження
Коли ж ми вже підемо додому?	Чітко та коректно дати зрозуміти, що робота ще до кінця не виконана

4) Завдання на увагу, спостереження, аналіз та розуміння особливості комунікативної поведінки іншої людини; відтворення його поведінки (імітація та трансформація); власна комунікативна активність у проблемній ситуації, що задається.

Тренінги.

Спрямовані на вироблення навичок аналізу ситуації; розвиток навичок емоційної та поведінкової саморегуляції у складних ситуаціях професійної діяльності; оволодіння професійно значущими комунікативними вміннями та формами поведінки, такими як - експресивність, уміння керувати контактом, вільне володіння необхідним репертуаром соціально-психологічних ролей; вироблення умінь орієнтування у соціально-психологічних процесах групи з метою управління цими процесами; розвиток навичок емпатії та адекватної соціальної перцепції.

1) «Експресивні» вправи спрямовані зняття психологічних «затискачів» у спілкуванні. Використовуються вербальні та невербальні техніки, елементи рольового тренінгу.

Результат: крім вироблення навичок вільного вираження своїх почуттів та станів досягається усвідомлення невербальних компонентів комунікації, що сприяє розвитку соціально-перцептивної сфери студентів.

2) «Рефлексія та емпатія» ставить завдання оптимізувати процес усвідомлення себе і характеру своїх взаємин з людьми.

Результат: позитивні емоції підвищують рівень прийняття членами групи одне одного, знижується кількість оціночних зворотних зав'язків, підвищується мотивація до емпатичного пізнання одне одного.

3) «Спілкування в складних комунікативних ситуаціях». Психодраматичне розігрування складних ситуацій.

4) Вправи, спрямовані на відпрацювання умінь, що забезпечують: сприйняття інформації (сприйняття усної та письмової інструкції); інтелектуальну обробку інформації (уміння виділяти головне в інформації, нове у навчальному матеріалі, темп інтелектуальної діяльності); результативність інтелектуальної діяльності (методи отримання результату, пред'явлення результату); самооцінки результату роботи.

Розділ III

Практико-орієнтований блок

Тема. Працевлаштування

1. Самопрезентація.

Розповідь про себе. Візитна картка студента. Робота над електронною презентацією.

2. Професія та кар'єра.

Види професій. Вибір професії та навчання. Плани на майбутнє.

3. Працевлаштування.

Правила прийому працювати. Умови праці. Складання резюме, написання листів та заповнення анкет.

4. Співбесіда.

Правила поведінки на співбесіді. Перелік питань та можливі варіанти відповідей на них. Обговорення умов контракту: розмір заробітної плати та додаткових пільг, можливості просування по службі, робочий день, звільнення, скорочення, пенсія, мотивація працівників (підвищення кваліфікації, підготовчі курси).

Тема. Сучасний заклад освіти та його організація.

5. Робочий день викладача.

Мій робочий день.

6. Посадові вказівки.

Основні правила та вимоги. Трудовий договір.

7. Корпоративна культура

Сучасний заклад вищої освіти, організація, співробітники. структура. Службовці. Дрескод. Правила поведінки в університеті.

8. Кар'єрне зростання.

Кар'єрні можливості. Кар'єрне зростання.

9. Психологічний портрет викладача.

Риси характеру. Взаємини у колективі. Стили керування.

10. Імідж викладача.

11. Захист проєкту.

Електронна презентація проєкту.

12. Ділова зустріч.

13. Проведення переговорів, нарад.

Ділова зустріч. Нарада. Переговори телефоном. Правила ведення розмови.

Вимоги до матеріально-технічного забезпечення

Реалізація програми «Основи ділових комунікацій» потребує наявності навчального кабінету для циклу загальних гуманітарних та соціально-економічних дисциплін.

Обладнання навчального кабінету:

- робочі місця за кількістю студентів;

- робоче місце викладача
- персональний комп'ютер викладача;
- аудіо-відео програвач

Технічні засоби навчання:

- мультимедійний екран;
- комп'ютери
- мультимедійний проєктор;

IV. Методичне забезпечення програми

Ефективність навчального процесу визначається вмінням педагога організувати навчання студентів з урахуванням організаційних, дидактичних, виховних, психологічних, методичних вимог.

При організації освітнього процесу програма передбачає раціональне поєднання традиційних форм та активних методів навчання з використанням інформаційно-комунікаційних технологій.

На практичних заняттях раціонально поєднуються різні методи та прийоми викладання:

- словесний (розповідь, розмова, діалог, пояснення);
- наочний (малюнки, плакати, таблиці, схеми, відео та аудіоматеріали);
- дискусії;
- прес-конференції;
- метод гри (рольові, ділові ігри);
- метод проєктів (індивідуальні, групові проєкти).

Методичні рекомендації щодо проведення практичних занять

Практика показує, що тільки у діяльності можливе формування навичок комунікації, тому процес навчання має вибудовуватись таким чином, щоб студент був залучений безпосередньо до активної практичної діяльності. Для цього необхідно визначити відповідні методи та прийоми навчання. Одним із найефективніших методів навчання є метод проєктів. Проте в процесі навчання студентів рекомендується використовувати не окремий проєкт, а цілий комплекс проєктів, що включає:

а) професійно-орієнтовані проєкти, які мають характер спеціалізованої практико-орієнтованої діяльності, у процесі чого студенти орієнтовані на результат проєкту – обґрунтування, розробка плану реалізації конкретного проєкту, а також обов'язкове отримання зовнішньої експертної оцінки проєкту спеціалістами-практиками.

б) інформаційно-аналітичні проєкти, в ході яких студенти освоюють різні методи отримання професійно-значущої інформації та способи її опрацювання: аналіз міжнародних, вітчизняних нормативно-правових, документів, науково-методичних, монографічних літературних джерел, інтерв'ю з фахівцями-практиками, аналіз матеріалів спеціальних професійних журналів; методи презентації професійно-значимої інформації: доповідь, публікація та інших.

в) дослідні проекти моделюють ситуацію реального наукового пошуку. Такий проект передбачає доказ актуальності теми дослідження, формулювання проблеми, предмета дослідження, визначення завдань та методів дослідження, джерел інформації, вибір методології дослідження, висування гіпотез вирішення проблеми, розробку шляхів її вирішення, проведення експерименту, обговорення та оформлення результатів дослідження (наукова публікація, науковий звіт, участь у конкурсі проектів, конференції тощо). При цьому важливо, щоб студенти висловили свою думку щодо існуючого стану речей.

г) комунікативно-творчі проекти спрямовані на стимулювання самопізнання та прагнення студентів до самовдосконалення через активну комунікативну взаємодію на всіх етапах виконання проекту; акумуляцію комунікативної компетентності у процесі виконання проектів; рефлексію власної комунікативної позиції, що дозволяє формувати комунікативність особистості на основі цілей і дій, що послідовно ускладнюються.

д) навчально-моделюючі проекти. Одним із засобів, що дозволяють забезпечити ефективне формування комунікативної компетенції студентів, є навчальна проектна діяльність, що є усвідомленою творчою діяльністю, спрямованою на розвиток особистості в процесі практичного вирішення актуальної проблеми.

е) продуктивно-діалогові проекти орієнтовані ідею у тому, що у складі діалогу виділяють розумові завдання, які також називають навчально-пізнавальними завданнями, які мають на увазі питання, гіпотезу, аргументування, правильну відповідь. Діалог у своїй суті є формою мислення, що дозволяє брати участь у створенні гіпотези іншого, та її структура включає у собі: породження проблеми та формування пошуку розв'язання завдання; пояснення партнеру знайденого рішення; зіставлення гіпотез; констатацію виведення; правильної відповіді.

Розроблений комплекс проектів забезпечує інтеграцію знань з різних галузей та сприяють розвитку навичок ділової комунікації. Кожен комплекс відповідає тематичному плану програми факультативного курсу.